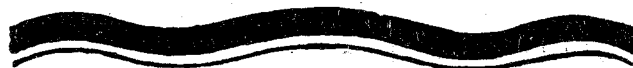
ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

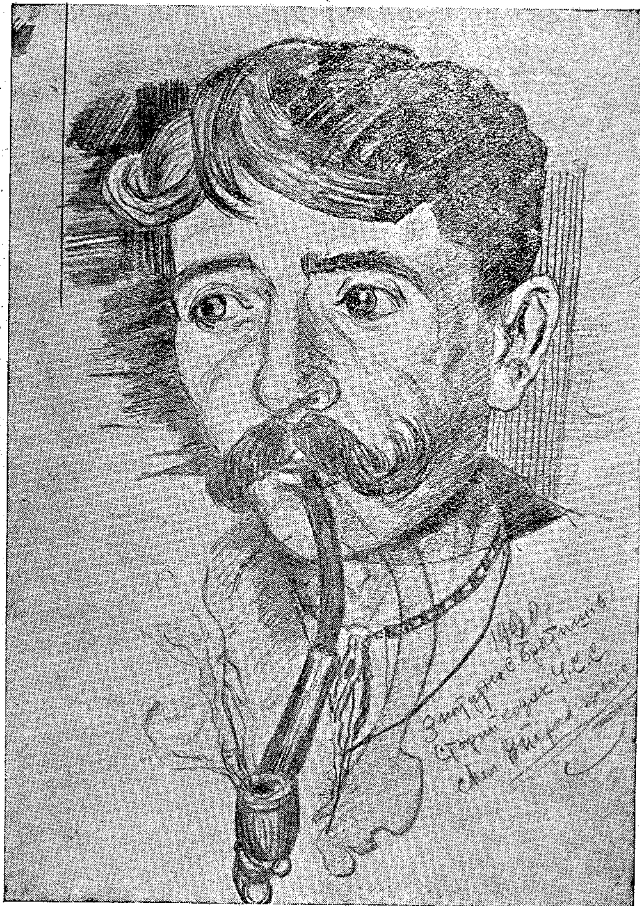
1930

III

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
II. Річник

ЧИСЛО 3. * БЕРЕЗЕНЬ * 1930

„Стара война“ — У.С.С. з села Братишева
Рис. *В. Перебийноса* Ор. у збір. Музею Н. Т. Ш. у Львові

Олесь Бабій

Емігрантам

Не поклонявся я нікому,
І не поклонюся во вік;
Бо на землі, на світі цьому
Марний усякий чоловік.

Лише про вас коли думаю,
Коли вас бачу в чужині,
Вам, вигнанцям зі свого краю
Я клонюся у тишині.

О, скільки літ Марком Проклятим
Скитаєтесь по всіх краях?
Ані сімї, ні дому, хати
Не знаючи в чужих кутах.

В батьківщині татарська орда
Катує вам сестер, братів,
А тут за вами лиш погорда
З чужих сердець, з чужих кутів.

Голодні дні і ніч безсонна,
І хліб жебрацький, хліб чужий
І без хреста в сумних кольонах
Сумні могили здовж межі.

Ваш кожний день мов чорний ворон,
Що сумно kряче, летючи.
Журба і біль глядять суворо
До ваших віч немов сичі.

Вялить вас, хилить чорна туга,
Як спека зірвані квітки:
„Чи ще побачу батька, друга?
Де зложу втомлені кістки? —

„Мій волос в чужині посивів,
Син виріс десь у вітчині;
Як верну я у рідний Київ,
Пізнає батька він, чи ні?

І тільки спогад серце гріє,
Лише надія: „Верну знов".
В самотню ніч крилата мрія:
„Ще піднімемо хоругов".

І тільки спогад квітом вишні
Паде на сірий, скорбний шлях:
„Літ тому десять (О, Всевишній!)
За волю бились ми в степах".

„Гей, була січа люта, славна!
Ще згадує її мій син;
Жінки як давно Ярославна,
Ридають нас ждучи з чужин".

А скільки раз манив вас ворог,
Обіцював за зраду дар?
Ви ж досі вірні під прапором,
З яким лишили свій вівтар.

Хоч Ефіяльтів міліони
Продались за насущний хліб,
То ви про рідні Маратони
Несете спогад аж у гріб.

Ви лиш тризубові святому
Клонились, не чужим богам,
Тому не клонюсь я нікому,
Та низько клонюсь нині — вам!—

Прага 1929.

Стрілецькі Громади в Америці

Написав *Лев Ясінчук*

Нема в Америці свідомого Українця, який не належавби до якоїсь орґанізації. Це не станові товариства, але такі, що мають на меті зібрати в одно тіло всі розпорошені живі сили тої частинки українського народу, яку несприятливі буруни занесли поза океан. У них плекається національно-громадська думка. Всі вони державно творчі, бо ніяких „угодових“ орґанізацій там нема, дарма, що нераз з ріжних вузьких мотивів одна одній це або те підсуває. Це вже виходить з нашої вродженої підзорливої вдачі. Одною з наймолодших американських орґанізацій (у Злучених Державах і Канаді) є українські „Стрілецькі Громади“. Молоді вони тому, бо загалом недавні це часи, в яких повстало рідне стрілецтво.

Коли по катастрофі У.Г.А. розсипалися українські землі, попадаючи в ріжні займанщини, тоді деяким, що

Обі знимки представляють маніфестаційний похід Українців в Ню-Йорку. В поході брало участь понад 5.000 Українців. На чолі походу бувші вояки У.Г.А. в одностроях демократичного Т-ва „Січ“.

видісталися з чотирокутника смерти, пощастило попасти аж в Америку. Опинилися так недавно високо активні одиниці серед найріжніщих життевих умов, причому в живій уяві носили спогади недавнього рухливого, творчого життя. Занадто богато вложили вони труду й сили в те життя, щоби можна було легко визбутися споминів про нього. Занадто високу ціну заплатив нарід за досвід на будуче, щоби він мав право розбристися в небуття. Тому за почином сотника У.Г.А., а тепер урядовця в американському банку у Філядельфії-Па, д-ра Володимира Ґалана, завязалася „Стрілецька Громада“ зразу у Філядельфії, а відтак і по інших містах з метою обєднати всіх молодих ветеранів українського війська, які находяться на американському континенті, плекання стрілецької традиції, товариського життя між братією та забезпечення чи поміч інвалідам У.Г.А. та їх родинам. В міру зросту й скріплення орґанізації ширшає мета. Тепер уже є поважна думка створити „Український Військовий Союз“, який обєднувавби орґанізації бувшої У.Г.А. у всіх краях, в яких вони існують. Такий Союз мавби вже ширші завдання, а саме: підготовку для стрічі майбутніх подій та заступати українських ветеранів на міжнародніх зїздах.

В орґанізації гуртуються б. військові без ріжниці військового степеня. Деякі гуртки мають членів і невійськових. Це молодь, яка сприяє програмі й цілям Стрілецьких Громад. З малих початків зросла Укр. Стрілецька Громада до поважної орґанізації, сьогодня знаної не тільки в Америці, але й в Европі, де живуть Українці. В липні 1929 р. було в Злучених Державах сім гуртків, а то Філядельфія, Ню-Йорк, Скрентон, Питсбурґ, Блумфільд, Шікаґо й Дітройт. Одні з них більше, а другі менше діяльні. Найменше діяльні були гуртки в Питсбурґу й Блумфільд. У Канаді були Стрілецькі Громади у Вінніпеґу, Саскатуні, Едмонтоні, Форт Вілліям і Монтреалі. Стрілецькі Громади ще не обєднані, хоч філядельфійський гурток, який силою факту уходив немов за централю, мав з деякими гуртками в Злучених Державах (Шікаґо, Ню-Иорк, Скрентон), а навіть у Канаді (через Стрілецьку Громаду у Вінніпеґу) доволі живий і тісний звязок. Очевидно, що наслідки такої співпраці показалися хосенними. Тому йде праця в напрямі їх скріплення в будуччині. Крім цього американська Стрілецька Громада удержує живий звязок зі „Союзом Старшин“ та „Українською Стрілецькою Громадою“ в Німеччині, яка видає свій неперіодичний журнал „Військовий Вістник“, дальше з „Товариством Вояків Армії У.Н.Р.“ у Франції (Париж), яка видає неперіодичний журнал „Військова Справа“ та з військовими орґанізаціями в Ч.С.Р.

Поза акцією в напрямі як найтіснішого обєднання наразі поодиноких членів найважнішою справою Стр. Громади було обезпечення інвалідів. Йде про це, щоб інваліди могли мати забезпечення у виді постійної допомоги, а найтяжче ранені й без рідні, щоб могли бути приміщені в домі інвалідів У.Г.А. По порозумінні з канадійськими відділами встановлено листопад місяцем збірки для інвалідів. Ці заходи мали додатній вислід. В Америці по кінець квітня 1929 р. мала на ту ціль Стр. Громада 455·75 дол., а в Канаді до 1929 р. суму 3.500 дол., а — як це пише мені в листі з 21 січня 1930 р. голова Стр. Громади в Саскатуні — за 1929 р. понад 2.000 дол. Він пише, що незабаром одержить Укр. Т-во Доп. Інвалідам коло 5.000 дол. з Канади. Деякі зі Стр. Громад зложили поважніщі датки для „Рідної Школи“ в Галичині (Філядельфія, Едмонтон, Вінніпеґ) та обіцяли постійну увагу тій установі.

Чи канадійські Стр. Громади активніщі, що зібрали більше грошей на забезпечення інвалідів У.Г.А.?

Як у кожній орґанізації, так і в цій вислід залежить від одиниць. Вправді Канада має дуже щирі й рухливі одиниці, які уважають свою діяльність старшинською честю, (як Василишин, Топольницький у Вінніпеґу, Вол. Коссар, Зелений, Бубнюк, оба Рурики, д-р Гуляй у Саскатуні, П. Глібчук у Монтреалі), але не менше щирі й активні є в Злучених Державах (д-р Ґалан, Дубас, д-р Ом. Тарнавський, Д. Галичин, М. Ляхович, Я. Чиж, д-р Л. Мишуґа, О. Луцейко, С. Куропась). Причина високої ріжниці в зібраній сумі лежить у недостачі політичної централі в Канаді, яка обєднувалаби збірки на всі народні потреби, як це н. пр. робить „Обєднання“ в Злучених Державах. Через те в Канаді кожна орґанізація чи навіть особа може кидати поклики до збірок на таку ціль, яку уважає хосенною, а в Злучених Державах це не піде. Під тим оглядом існує навіть ніжненький дісонанс між Стр. Громадами а „Обєднанням“. Стрілецька Громада хотілаб вилучити з діяльности „Обєднання“ все те, що має звязок з визвольною війною. „Обєднання“ в інтересі власному та загально народньому уважає, що не може до цього допустити *). На ділі — зі Злучених Держав віддано більшу суму на удержання та дім інвалідів, як з Канади.

Крім пропаґанди за допомогою інвалідам вислала філядельфійська Стр. Громада 160 дол. до Верховної Пластової Команди на висилку 16 дітей сиріт по поляглих У.Г.А. до літних пластових таборів. Зорґанізовано бюро інформацій для заграниці для справ політичних протиукраїнських процесів та посередництво в розповсюдненні краєвих видавництв. На меті, оснування українського відділу при одному з музеїв у Злучених Державах та зразкової бібліотеки, що обчислено на 5.000 дол. видатку.

Члени Стр. Громади по образуванні це покінчені студенти, або інтеліґентні робітники. Здавалосьби, що з огляду на пієтизм американської еміґрації до визвольних змагань народу, Стр. Громада повинна мати велику повагу, ба навіть послух. Одначе так не є. Чому? Бо з одного боку її завдання входять у сферу інших орґанізацій (з політичним напрямком), по друге члени Стр. Громад стоять осторонь від заєдно актуальної, хоч уже дещо злагідненої церковної боротьби (т. зв. церковного файту, головно між гр. католиками та автокефальними Українцями), а це уважають оба ці противники за неможливе та шкідливе. Примішавши до цього ще й дивовижні в нашому понятті погляди деяких наших еміґрантів, які криво дивляться на це **),

*) В 1928 р., коли я вів у Злуч. Державах Делеґатуру „Рідної Школи“, я малощо не попав у тихе — скажу — суперництво, яке існує між філядельфійською Стр. Громадою та „Обєднанням“. Іменно Стр. Громада прислала мені десь до Питсбурґа свою відозву з нагоди 1. листопада, з домаганням підписати її за Делеґатуру „Р. Ш.“, бо її підписали вже всі орґанізації Америки. Я очевидно мусів відказатися від тої чести мотивуючи, що я не репрезентую американської орґанізації, тільки старокраєву. Тим чином я виминув можливість конфлікту між Делеґатурою а тими орґанізаціями, що не йшли зовсім під команду Стрілецької Громади.

**) Деякі еміґранти кплять собі з тих інтеліґентів, що працюють фізично, ба й пишуть до ґазети і ґазета це містить: добрий він — кажуть — інтеліґент, коли вже кілька років в Америці й мусить робити в „шапі“ чи на „фекторі“, себто в робітні чи на фабриці. Дарма, що В. Коссар каже, що він фарми не

якщо інтелігент працює фізично, то буде ясне, що становище Стр. Громади не таке дуже легке. І, коли вони щонебудь зроблять у себе для народу, то тільки великими вкладами молодої енергії.

В червні 1929 р. я мав нагоду стрінутися не з поодинокими членами, але зі згуртованою Стр Громадою. Було це з нагоди стрілецького вечора у Філядельфії. Там були зібрані всі напрямки: від гетьманців до самостійників; були католики, православні і пресбітеріянці; „Обєднанці" й „Оборонці", ті, що зі собою приятелюють і ті, які йшли проти себе мало не на ножі Це знак, що десь глибоко в душах вкорінилася любов та пошана до українського вояка, до його діла. В цьому саме значіння й будучність „Стрілецької Громади".

лишить, бо любить природу й живе життя, що Ляхович прямо студіює для будучности фабрику меблів, що Глібчук чується таксамо добре й свобідно при прасованні убрань, як інжінір Куропась при продажі „ґазоліни" до авт.

Повстанчий відділ брацлавського повіту

Написав *Василь Бачинський, б. сотник У.Г.А.*

Містечко Немирів на Великій Україні, яке зимою 1919/20 р. уявляло собою один табор тифу та смерти, змінило з весною свій вигляд. На лицях старшин та стрільців У. Г. А., яких оминула люта смерть, малювались нові надії, нові сподівання...

Та сталось інакше. За кілька місяців прийшов сумний кінець Галицької Армії.

Більше як двіста стрільців та старшин було в самому містечку та найблизчій околиці. Їх усіх, як виздоровців, мав я відсилати по наказу Начальної Команди Ч. У. Г. А. до збірної станиці у Винницю. Та ні я самий, ні старшини та стрільці, не мали ніякої охоти сповняти большевицьких приказів, тимбільше, що нас доходили вісти, що большевики пішли завзятим походом проти усього, що було національне та українське в частинах У. Г. А. Кожний з нас думав тільки про те, щоби діждатись хвилі, яка зєдналаби Галицьку Армію, а тоді йти дальше слідами стрілецької слави.

В околицях Немирова — Брацлава — Уманя орґанізувались повстанчі відділи отаманів: Голуба, Волинця, Лисогора та других. Повстанці були у сталому звязку з нами, та часто відбували з нами спільні наради в Немирові, або в котромусь поблизькому селі. Наше обопільне відношення було щире, бо повстанці й ми знали аж надто добре, що злука У. Г. А. з большевиками, це була тільки хвилева конечність, це був тільки вислід безвихідного положення Галицької Армії на провесні 1920 р.

В самому Немирові стояв залогою невеличкий большевицький відділ, який, доповнений місцевою міліцією, мав берегти ладу та порядку в містечку та околиці та бути охороною большевицької влади. Комендантом большевицької залоги, а рівночасно комендантом міста, був якийсь Орловський, корінний Москаль. Відношення большевиків до нас Галичан було дуже прихильне, та воно випливало тільки з положення, яке витворилось в Немирові, а не з якихсь інших причин. Большевики хоч нехоч мусіли нас респектувати, бо ми були чисельно сильніші, за нами було усе населення і ми могли большевиків кожної хвилі вирізати. І хоч нераз виринали між палкіщими такі думки, та з огляду на інші частини, на такий крок не могли рішитися.

За це повстанці мали вільну руку і в порозумінні з нами кілька разів нападали на Немирів. Забирали комісарів, ріжних »спеців« та зброю, а другого дня ранком гойдались уже комісарі та »специ« на придорожних деревах. Повстанці були карні і ні разу ніхто з мешканців містечка не поніс ніякої кривди.

Після одного такого нападу на Немирів та після того, як повстанці розстріляли чи повісили большевицьких комісарів Фаддеєва та Петрова, прислали большевики з Винниці цілий добре узброєний курінь під командою якогось Качковського. Цей большевицький курінь мав хоронити містечко, зглядно большевиків від повстанчих нападів, а самих повстанців зліквідувати.

Та ні самі большевики, ні ми, ні ніхто в Немирові, не сподівалися цього, що скоїлось з большевицьким куріпем, на який большевицька команда у Винниці покладала великі надії.

Стрільці, з яких складався большевицький курінь, це були у великій більшости Українці. Лиш командний склад був московсько-жидівський.

Стрільці з цього куріня з самого початку заприязнилися з Галичанами, а наші старшини вели зручно між стрільцями большевицького куріня освідомлюючу національну роботу. Найбільш діяльним в цьому напрямі був пор. Олекса Яворський. Він допровадив в короткому часі до цього, що цілий большевицький курінь перейшов на його сторону та віддав себе під його команду. Бувшого команданта большевицького куріня Качковського увязнено.

Враз з Качковським увязнено славну на немирівському ґрунті большевичку Настю, однак обоє вони вспіли втечи, перекупивши грубими грішми варту, яка їх берегла.

Втеча Качковського та Насті примусила курінь і пор. Яворського повзяти рішучий крок, тимбільше, що по всякій правдоподібности втікачі подались до Винниці, відки могла кожної хвилі наспіти підмога.

Курінь під проводом пор. Яворського подався на схід та в короткому часі добився без ніяких втрат до отамана Тютюника, який воював з большевиками в Херсонщині.

Після цеї події почали большевики дивитись дуже кривим оком на Галичан. Большевицьку залогу в містечку скріплено більш надійними та карними відділами.

Тимчасом селянський »бездротний телеґраф« та повстанчі розвідчики приносили щораз то нові вісти, які вказували, що большевицький відступ за плечима. У Винниці Галичани збройно виступили проти большевиків, діяльність повстанців змагалась.

Одної ночі большевицька залога утікла крадьки з Немирова. Ми уже довідались про наступ, який повели війська У. Н. Р. в спілці з Поляками. Для нас, що ще добре тямили перехід через Збруч, стало незрозумілим, яка це спілка, і що станеться з нами, як до Немирова прийдуть польські військові частини. Ми знали, що Винницю заняли уже війська У. Н. Р. та Поляки. Ми мусіли подумати, що нам робити на випадок, як до Немирова увійдуть польські війська. Зійшлись старшини та рухливіші стрільці, прибув і повстанчий отаман Голуб. Ми рішили утворити зі старшин та стрільців У. Г. А. повстанчий відділ брацлавського повіту.

До двох днів наш новоутворений відділ числив около двіста людей, вповні узброених, з невеличким обозом та полевою кухнею. Цілий відділ враз з командою закватирувався у палаті кн. Щербатової, а на палаті маячів великий жовто-блакитний прапор.

Ми з нетерпеливістю та непевністю очікували приходу польських військових частин (ми знали, що в напрямі Немирова ідуть тільки самі польські війська, без військових частин У.Н.Р.). Я і четар К. поїхали в напрямі Винниці, і в містечку Вороновиці стрінули перші польські кінні стежі. Ми наочно переконалися, що поголоски про спілку У.Н.Р. з Поляками правдиві. Чимскорше повернули ми до Немирова та поділилися цим, що бачили, і нашими враженнями з повстанчим відділом. Другого дня увійшли до Немирова перші польські частини, які входили в склад пятої польської дивізії.

Польська військова влада мабуть вперше стрінулась із зорганізованим повстанчим відділом. В перших днях свойого побуту в Немирові заховувались Поляки так, якби нас на світі не було.

В тім часі начальник нашого повстанчого відділу от. Голуб виїхав враз з кількома старшинами до Винниці, щоби там, в місці осідку влади У. Н. Р., розвідати про військову та політичну ситуацію. Обовязки начальника відділу сповняв тоді я, в заступстві неприсутного от. Голуба. І в цьому то часі прийшов до команди нашого відділу польський сотник та просив, щоби командант повстанчого відділу прийшов до команди дивізії.

Я враз з одним із старшин пішов до команди дивізії, де генерал Є. приняв нас дуже чемно та ввічливо. В часі нашої розмови спитав мене генерал, скільки людей числить наш відділ? Я відповів йому, що нас в містечку тільки двіста, та це лиш наш штаб, бо в дійсности числить наш повстанчий відділ около дві тисячі людей, та всі вони закватировані в поблизьких селах та хуторах.

Певне, що генерал сподівався усего, тільки не такої відповіди. Ще більше ввічливо попращав нас та побажав якнайкращих успіхів у боротьбі з большевиками.

Цього самого дня повернув з Винниці от. Голуб. Вісти, які він привіз, розвіяли наші надії, та щобільше, лягли тяжким каменем на наші стрілецькі серця.

Розоруження полків У.Г.А. дали нам сотий раз доказ, що всякі злуки та орієнтації на чужу підмогу — це наша загибіль.

Наш повстанчий відділ оставав і надальше в Немирові.

Розвідка польського дивізійного штабу вислідила докладно, що повстанчий відділ брацлавського повіту, це самі Галичани, старшини та стрільці У. Г. А., а лиш незначна частина це Наддніпрянці. І таке звідомлення пішло певно і до Винниці, бо відтам дістали ми вкоротці приказ з міністерства військових справ У. Н. Р. відійти до групи ген. Удовиченка, який над Дністром воював з большевиками. Та повстанчий відділ цього приказу не сповнив, і ми остали і надальше в Немирові, організували концерти та театральні вистави.

Одної неділі майже усі старшини та стрільці повстанчого відділу були в парку кн. Щербатової, бо там саме відбувався фестин, який устроював наш відділ. Нараз побачили ми дивну картину. Кругом парку йшли польські військові відділи в розстрільній, яка перстенем замикала парк. Ми зразу зрозуміли їх ціль. Усіх старшин та стрільців У. Г. А. арештовано, себто цілий майже повстанчий відділ. Всіх нас поміщено в громадськім уряді, а другого дня відставлено нас підводами до Винниці та приміщено нас в кримських казармах. Біля дверей чотирьох польських стрільців з наїженими багнетами.

Крізь вікна бачили ми ще непорослі могилки наших товаришів. Виросли вони перед кількома місяцями, тоді, як лютий тиф десяткував нашу армію.

Таке положення почало нам докучати, а щобільше, ми могли надіятись, що кожної хвилі перевезуть нас на Домбє чи Тухолю.

Ми постановили, щоби кількох старшин удалося до міністра військових справ У. Н. Р. Сальського та виклопотало у нього, щоби нас усіх негайно звільнили, та щоби кожний з нас міг вступити до військових частин У. Н. Р. І дійсно кількох старшин, а між ними і я дістали дозвіл від польської команди удатися до міністра Сальського. Та нажаль ми не добились нічого певного і огірчені вернули в казарми. Не було іншої ради, як самим клопотатись про нашу долю. Усі зібрані постановили при найблизчій нагоді втікати.

Така нагода прийшла скорше, чим ми самі надіялися. Цього самого дня, як нас провадили вартові по каву, цілий відділ замісць іти прямо до кухні, скрутив цілим походом в ліво, і заки вартові вспіли стямитись, були уже розоружені, а цілий наш відділ був поза мурами казарм.

Сусідні міщанські стодоли, копиці сіна та садки приняли нас гостинно...

Слідуючого дня, хоч ніхто з нас не умовлявся, були майже всі старшини з нашого відділу на »Галицькій біржі« себто на плянтах на Миколаївському проспекті, напроти гостинниці »Савой«, в якій містились вищі установи У. Н. Р. та українські і польські військові штаби.

Здається, що назву »Галицька біржа« надав хтось таки із нашого відділу, коли, опинившись на проспекті перший раз, стрінув там богато Галичан.

В гуртках побачив я чимало знайомих старшин У. Г. А. Команданта II. Корпусу підполк. Бізанца, от. Шухевича, от. Лисняка та багато інших зі »старої війни«. Здавалося, що ми не у Винниці, а десь під Винниками, чи Бережанами...

Декотрі з присутних були уже членами військових частин У. Н. Р. і при їх помочі кожний з нас в короткому часі увійшов у склад якоїсь військової частини У. Н. Р.

Події розвивалися скорим ходом. Ще не скінчився наступ на Київ, як уже прийшов відступ польських військ та військ У. Н. Р. З ними подались і ці, які творили колись наш повстанчий відділ. Згуртовання Галичан у цей відділ зробило це, що ми оминули Тухолі та польських військових таборів полонених...

Осінь 1918 р. на Харківщині

(Причинки до історії визвольної боротьби)

Центр політичного, культурного й економічного життя на Лівобережжі — Харків, вже від другої половини жовтня починаючи, жив нервово. Назовні це виявлялося першзавсе в тім, що на окраїнах міста було чути що ночі стрілянину. Ця безглузда бравура стріляння по ночах на вітер — була одним з придбань революції 1917 року, коли на руках у салдатів було багато набоїв, а звіту з них ніхто не смів вимагати. Ніякі заходи харківської Командатури і державної варти з метою викрити осіб, що вправляються в стрілянні, наслідків не давали. А однак факт цей мав виразний вплив на настрій не лишень пересічного громадянина, якому ріжні революційні арґументи далися в знаки, але впливав і на нечисленних діячів адміністрації, бо доказував їхню безсилість. Знов-же ця безсилість була підставою для зневіря громадянства, бо воно слушно вважало, що безсилість місцевої адміністрації ґрунтується на безсилости центральних органів державної влади, на безсиллі уряду. Зрештою так воно тоді й було. І через те зовнішний лад, такий сякий порядок і безпечність трималися, власне кажучи, автоматично на традиційнім респекті до німецького вояка, базувалися на страхові перед можливими екзекуціями з боку німецького війська, яке мусіло в цілях самозабезпечення не допускати безладдя.

З історії Чорноморського Кінного Дивізіону. Наскок на Деміївку, передмістя Києва. — Мал. Л. Перфецького.

Були ще й інші зовнішні ознаки неспокою, психічного напруження. В день на місті помітне було мітинґування невеликих ґруп людей — якісь жваві дебати, вуличний рух став якийсь дуже поквапливий, перед склепами харчовими — »хвости«. Більш уважливі помічали розгубленість вищої адміністрації, а з боку поодиноких членів низчих її органів бажання злитися з оточенням, з масою. Нарешті сильно збільшилися випадки грабунків.

Все це наводило на людність паніку й більш заможні почали втікати до Київа, бо вважали, що там безпечніше, та до Одеси, звідки не трудно було передістатися за кордон.

Й серед українського свідомого громадянства в тім часі можна було зауважити таксамо рух. Воно рівнож готувалося до випадків — одні все ще йшли слідами маси й більше думали про те, щоб забезпечитися продуктами, інші думали про необхідність зорганізуватися, щоб взяти організовано активну участь в евентуальних випадках. Передовсім дуже поширилася діяльність місцевої філії Товариства »Батьківщина«, до якого належала майже вся шкільна молодь української, звичайно, національности. Одним з дуже активних членів »Батьківщини« був студент Харківського Університету хорунжий (тепер сотник) Грицько Сіманців. Харківська організація Товариства, яке провадило свою працю нелеґально через те, що гетьманський уряд завісив його діяльність, свій розвиток і підготованість до подій повинна завдячувати власне головним чином П. Сіманцеву. »Батьківщина« поза шкільною молодю, головно студентами, мала своїх членів скрізь — у війську, в урядових установах, серед робітників і селян. Першим завданням організації було зґрупування й обєднання всіх патріотичних елементів, щоб у випадку потреби мати зорганізовану революційну силу. Треба зазначити, що така праця мала місце не лишень в Харкові, а по цілій Харківщині, на яку розтягалася діяльність Харківської Філії Товариства. Організаційними осередками Товариства на Харківщині були майже скрізь, як і в самім в першу чергу Харкові, Повітові й Місцеві Командатури. Вони були, так-би мовити, бастіонами національного руху. Власне там укладалося ріжні проєкти й пляни чинів на випадок заворушень, про що вже в жовтні ніхто не мав сумніву.

Щодо поширення організації у війську, то позначилося дуже цікаве явище, характеристичне зрештою для всього революційного руху. Оскільки молодші старшини охоче йшли в ряди Товариства, без застережень віддаючи себе до його розпорядження, то наявність в нім старших старшин була явищем дуже а дуже рідким, принайменше в Харкові. В більшости випадків старша старшина — команданти полків, курінів, старша старшина штабів VII корпусу й 12 дивізії, що стояли в Харкові, складалася коли не з явно московських, то найбільше з малоросійських елементів. А та частина її, що вважала себе за Українців, в більшости була мало активною, національним революційним рухом не пройнялася, розмахом національного руху була просто заскочена. Коли вона й брала участь в національно-державній праці, то це виглядало на якусь ласку й безперечно погірдливе трактування »недосвід-

ченої молоді.« Весь її світогляд базувався на »старшинстві,« набутім в рядах російського війська, бо революційна праця в свойому війську була для неї »мало відповідною.« Свою авторитетність доводила не чинністю, не здібністю, вмінням повести за собою молодь і маси, а оцим власне, в російськім війську всевладним, старшинством, не розуміючи, що старшинство і авторитетність здобувається не віком чи рангою за вислугу, а справжніми заслугами перед народом і батьківщиною. »Не той для мене старший (як авторитетний), хто себе ним вважає, а той, кого я вважаю для себе старшим.«

Приїзд до Харкова на початку вересня на посаду Команданта VII корпусу ґенерала Ліґнау став гаслом до більш активної революційної діяльности Харківської Філії »Батьківщини.« Ліґнау викликав це своїми розпорядженнями — цілком зрозуміло побудованими на директивах згори, — виявляючи в них недвозначно москвофільські тенденції. Однак з працею революційною треба було дуже берегтися, бо кожного патріота-Українця робилося большевиком і пакувалося до вязниці, а навіть Німці вивозили на захід.

В той час село палало просто ненавистю до гетьманського уряду за земельну політику, за карні частини, за німецьке здирство. Німці таким настроям селянства своїм поводженням сприяли — в передбаченні швидкого кінця свого панування на Україні, вони дбали лише про те, щоб як можна більше вивезти з України хліба й живности, обдираючи село.

Така внутрішня політика гетьманського уряду, заховання Німців, нарешті прихід до влади кабінету москаля Гербеля, який вже цілком виразно повів політику приєднання України до Москви, змусила українське свідоме громадянство, представлене в Національнім Союзі, до рішучих кроків. Зактивізовано революційну працю в місті й на селі — почалися страйки робітників, повстання селян. Відсутність у гетьмана війська полекшувала працю провідників національного революційного руху, а передусім давала певність в успіхові повстання.

Не можна поминути ще одного дуже важливого фактору, що мав рішаючий вплив на оцінку гетьманської політики свідомим українським громадянством на Харківщині. В Харкові перебув в за дозволом гетьманського уряду штаб так званої »Южной добровольческой армії«, а при нім вербовочне бюро. Були в Харкові й інші представництва російських добровольчих формацій — Астраханської добровольчої армії та Денікінської. Гидко було дивитися на поведінку всіх тих »добровольців,« управляючих в день і в ночі піяцтво, нахабно демонструючих свої наплечники й російські та романівські барви на рукавах свого одягу. Безсила (нажаль) злість обгортала всіх, хто це бачив, хто розумів, що за українські гроші орґанізується і в українське військове майно випосажується вороже до нас військо в той час, як ми маємо лише кадри частин, в більшости знов таки ворожі до нашої державности. Скількиж було в Харкові на цім тлі непорозумінь, що кінчалися бійками, стрілянням, поміж нашою старшиною а »добровольцями«? В таких випадках добровольці вдавалися під опіку Німців, обвинувачуючи наших у большевизмі й викликаючи з боку Німців репресії, з якими боротися не було можливости. Однак вже наприкінці жовтня, а особливо на початку листопада Німці змінили своє відношення до нас, зосібна до військових — відчулося, що не все гаразд у них на західнім фронті Десь поділася їхня пиха, ну й, звичайно, принишкли добровольці.

Тимчасом все частіше стали надходити відомости про масові повстання селян, які орґанізовано винищували цілі німецькі й карні*) гетьманські частини. В Харкові почалися мітинґи робітників, на яких отверто закликалося до проголошення большевицької влади. Авторові з обовязку служби часто приходилося бувати в німецькій »команді пляцу« і в штабі 133 ляндверної дивізії й там давалося легко помітити переляк Німців. Вони самі підіймали розмови на тему можливого з боку большевиків наступу на Україну, загрожуючого не тільки нам, але й їм. Німецька старшина не то дивувалася, а просто робила закиди, що ми не хочемо орґанізувати свого війська й тим наражуємо їх на небезпеку, а пояснення, що власне вони, Німці, утруднюють нам творення війська, вони гостро заперечували. Видно було з цього, що в них почалася деморалізація. Незабаром вони офіційно завідомили, що чекають розпоряджень на розпочаття евакуації.

Гетьманський уряд на вимогу Німців, що вже з початком листопаду готувалися до систематичної евакуації й мали в першу чергу залишити Харківщину, не покладаючись на свої кадрові частини, бо вони жадної бойової вартости не мали, вислав до Харкова з Чернигівщини 2 Запоріжський полк, яким командував полковник Болбочан. З прибуттям полку до Харкова ситуація в місті змінилася на нашу користь. Болбочан перебував у тіснім контакті з Національним Союзом. Передусім зникли добровольці, притихли большевики, присутність війська внесла заспокоєння в маси, а саме головне, забезпечила успіх повстанчої акції. Знаходилася в Харкові кінна ім. Кармелюка сотня Повітової Командатури, якою командував теперішній полковник Троцький, але при тім, що вона складалася з елементів виразно національних, великої помочі від неї не можна було чекати, бо майже вся вона завжди була в службі. Цікава річ, що й добровольці, які з обрію зникли, але свою роботу провадили, спокійно відітхнули, бо вони найбільше боялися большевицьких виступів.

Щоб задемонструвати присутність війська, Ліґнау на день 12 листопада зарядив перегляд 2 Запоріжського полку. Полк представився дуже імпозантно — понад 1500 баґнетів, до 200 шабель, 4 гармати, сотня станкових кулеметів. Виконуючи наказ Ліґнауа простановлення до перегляду, полк всетаки в часі самого перегляду не відповідав йому на привітання.

Представники місцевих орґанізацій, а в тім Товариства »Батьківщина«, навязали контакт з Болбочаном. Укладено плян захоплення влади в Харкові, а тимчасом старшина й козаки Запорожці провадили аґітацію серед підстаршинського складу кадрових частин.

Обрахунок наших сил показався таким: Запоріжський полк, кінна сотня ім. Кармелюка (принайменше частинно), 7 автопанцирний дивізіон — 2 автопанцирники на ходу. Крім військових частин зорґанізовано відділ понад 100 баґнетів зі шкільної молоді, яка орґанізаційно належала до Слобідського Коша Вільного Козацтва (можна булоб зорґанізувати значно більший відділ, але бракувало зброї), та малося на увазі, що в повстанні візьмуть участь Українці-робітники. Місцева державна варта (міліція) заявила свою невтраль-

*) »карательные отряды«.

ність, зобовязавшись охороняти в місті спокій і по можливости ліквідувати виступи злочинного елементу. Необхідно ствердити, що вона добросовісно виконала своє приречення й відразу підпорядкувалася новій владі.

Усунення вищої адміністрації, перебрання влади, обсадження своїми вартами таких установ як телеграф, телефонічні стації, двірці, пошта, банк державний тощо — всі ці чинности не заповідали якихсь надзвичайних труднощів. Щодо кадрових частин, то малося відомости, що вони активно проти нас не виступлять, однак будуть боронитися на випадок ворожих кроків (під якими розумілося роззброєння) збоку нової військової влади. Натомісць видавалося, що місцеві робітники, з яких більшість належала або співчувала большевикам, скористають з евентуального замішання, аби спробувати захопити владу на свою користь.

Плян ділань передбачав:

А. Проголошення Отамана Болбочана комендантом VII корпусу і начальником залоги м. Харкова, привернення скасованої гетьманським урядом Ґуберніяльної Командатури й призначення Отамана Труби Ґуберніяльним Комендантом, усунення Ґуберніяльного Старости й призначення інжініра-архитектора п. С. П. Тимошенка Ґуберніяльним Комісарем, призначення полковника М. А. Попсуй-Шапки Комендантом міста. Передбачено й інші призначення, які викликала потреба забезпечити нормальне функціонування адміністративних установ.

Б. Обсадження вище згаданих установ вартами, виставлення застав у напрямі робітничих осередків, увязнення шкідливого большевицького й добровольчого елементу аж до остаточного унормування життя, роззброєння кадрових частин. Виконання цих чинностей бойового характеру вимагало проголошення м. Харкова на воєннім стані, що й було в ніч на 16 листопада (дата повстання в Харкові) доконане.

В. В дальшому, але по можливости в безпосередньо недалекому часі, було намічене обсадження всіх військово-адміністративних і загально-адміністративних посад знаними особами згідно з укладеним списком.

Г. Утворення при Міській Командантурі охоронного куріня; призначення нових командатів кадрових полків; перепровадження мобілізації.

Успіх акції залежав в значній мірі й від позиції Німців. Отже з ними вдалося дійти до порозуміння після погодження на їхню вимогу, що: а) новій владі вдасться забезпечити спокій передовсім у Харкові, а потім і на періферії, б) Німцям полишається право переваги у використанні залізниць для їхніх воєнних і евакуаційних потреб, в) не буде ніяких ворожих кроків у відношенню до них. Такі порівнюючи незначні вимоги вдалося осягти головним чином через те, що німецьке військо на Україні мало вже свої »Soldatenrat‘и«, з членами яких провадилося пертрактації, а які всю свою працю скерували лише в один бік — найскоршого орґанізованого повороту додому. Напочатку Німці не тільки льояльно виконали свої зобовязання і не вмішувалися в наші справи, а навіть пасивно нам допомагали. Однак вже через декілька днів вони своє поводження змінили і то не без нашої вини — успіх повстання декому запаморочив голову й Німців просто провокувалося на ворожі чини проти нас.

11 листопада приїхав до Харкова призначений гетьманським урядом головноначальствующий на м. Харків і всю Слобожанщину Оболенський. Був це типовий москаль-урядовець, що мав на думці єдіную Росію, а вже в кожнім разі не українську державність. Першим його кроком по приїзді було застосування закону про »усильнонную охрану«. Здавалося напочатку, що його приїзд може внести певні комплікації в замірену акцію, особливо щодо відношення з Німцями, однак нічого злого не сталося, бо вже на третій день він утік на Донщину, не намагаючись навіть зазнайомитися з ситуацією, щоб використати всі можливости для протиділання повстанчій акції. Ходили тоді в Харкові чутки, що він утік за порадою декого з наших діячів, призвищ яких зараз ще не час подавати.

В ніч на 16 листопада наші частини й організації без пролиття крови опанували містом, а вже на другий день розпочато ділання з метою оволодіти Полтавою та вжито заходів для налагодження звязку з Київом. 17-го вже одержано з Київа розпорядження Директорії про призначення полковника Болбочана головнокомандуючим військами Лівобережної України, а заразом підтвердження призначень на всі військові й адміністративні посади.

Одразуж розпочато працю по розгортанню 2 Запоріжського полку в дивізію, яка вже незабаром мусіла провадити бої на всі боки — проти большевиків, проти добровольців і проти гетьманських частин. А через те вже в першіж таки часи після проголошення в Харкові влади Директорії УНР створилася там тяжка ситуація. Підняли голову большевики місцеві, почали гуртуватися навколо Ліґнау добровольці, які потім під командою команданта 34 корочанського полку вирушили походом на Дон.

Ціла збройна сила наша в Харкові складалася з куріня при Міській Командатурі, який налічував щось біля 80 людей. Навіть кінну сотню Повітової Командатури скеровано на фронт проти большевиків в напрямку на Білгород, де вона вславилася своїми успішними боями. Використали цю ситуацію ріжні нам ворожі угрупування й зпровокували Німців на ворожі до нас кроки. — Штаб Болбочана був змушений опустити Харків і перенісся на ст. Водяна, виведено з Харкова найменші військові частини і дозволено перебування й функціонування лише Ґуберніяльній, Міській і Повітовій Командатурам. Треба цілком отверто сказати, що й заховання наших вояків відносно Німців не було льояльним. Здебільшого козаки після доброї чарки, зпровоковані заінтересованими, ворожими до нашої державности елементами, полишені без належного догляду збоку своєї старшини, несвідомі наслідків свого заховання, задиралися з Німцями, намагаючись в поодиноких випадках їх роззброювати.

Але після кількох днів заходами перед Головним Німецьким Командуванням в Київі вдалося привернути попередню ситуацію.

Не зважаючи на всі перешкоди, воєнного і політичного характеру так внутрішні як і зовнішні, а одночасно дуже несприятливі атмосферичні умовини — незвичайно сильні морози, на протязі яких трьох тижнів українське національне військо, поповнене охотниками та мобілізованими, опанувало майже цілу територію Лівобережжа. Це сталося, треба вважати, в наслідок стихійного протигетьманського руху, в якім взяв масову участь нарід, а який був належно підготовлений місцевими національними силами. Сама масова участь народу в повстанні була протестом проти бажання знівечити його національно-державні досягнення, знов зробити його рабом Москви.

Р. С.

Кватира у Хайки

Написала *Ірина Шміґельська-Климкевичева*

(Воєнний спомин)

Сірів уже зимовий ранок. Смалив острий вітер, тиснув мороз, скрипів під ногами замерзлий сніг.

Дорогою, що вела з Добрусина у Куликів, посувалися три сотні Козацького Загону ім. Гонти. Йшли на короткий, добре заслужений відпочинок в нагороду за побідні бої під Жовквою і під Равою.

Вчасним ранком вийшли сотні з Добрусина. За Жовквою дістали обід. Розтаборилися у затиші ліса і смачно заїдали клюски з маком, попиваючи чорною кавою.

Вже сумерк лягав на засніжені поля, як показались перші куликівські хати, а заки добилися ми у містечко, стало цілком темно. Кватирункові розміщували людей по хатах, а я поманджала у сторону приходства, де визначено мені кватиру. Не розглянулася я ще добре по містечку, як нараз потягнув мене хтось за рукав і простоволоса, чорнява жидівка загородила дорогу.

— У мене чудова кватира. — Прошу до мене! Моя хата осьде з краю.

— Не треба мені вашої кватири — відповіла я. — Іду на приходство.

— На приходство? — здивувалася жидівка. — Ну? Чого ви йдете на приходство? Там нема місця. Сама бачила, як ціла сотня закватирувалася у єґомосця.

Я не відзивалася, але жидівка не уступала. Забігала мені дорогу і сіпала за рукави.

— Ходіть до мене, панночко золотенька! Буде вам добре, як у пана Бога за дверми. Не вірите? Можна людей поспитати. Усі Хайку знають! У мене кімната чиста, гарненька. А яке ліжко..... Самі пухи.

Я мовчала. Жидівка заглядала мені в очі, йшла поруч мене, то забігала дорогу. Нараз стала плакати.

— Чому не хочете у мою хату? Я сама, одинока і дуже боюся вояків. О, я нічо проти них не кажу, най мене Бог боронить. Дуже гарне... дуже красне військо. А яке славне..... — І цмокнула губами. — Але я дуже боязлива й нервова така уже з роду. Усего боюся! Ходіть, панночко, до мене!

Жалко стало жидівки.

— Бог з вами, Хайко. Не плачте так і не кричіть над ухом. Погляну я на вашу хату.

Жидівка зраділа. Темними заулками повела мене до свого дому і показуючи невеличку, слабо освітлену кімнату, заговорила.

— А що? Не казала я? Цісарська кватира. А яке ліжко... Дві перини... одна зверху, а друга зі споду. Сам цісар ліпше не має. Лишіться, панночко, в мене. Я піду до кухні спати, а на дверах напишу, що сам ґенерал у мене ночує. Ніхто не посміє війти.

— Не говоріть, Хайко, дурниць і ідіть уже спати. Остану сьогодня у вас, бо не хочеться по ночі шукати іншої кватири.

Пішла Хайка. Положилася я у жидівські бебехи, накрилася величезною у червоні і сині крати периною та міцно заснула. Мабуть не довго спала я. Збудили мене якісь голоси. Здавалося мені, що чую плач дитини. Ніч була зоряна. Крізь шиби падало місячне світло і в хаті видно було як у день. Дивлюся, сидить на долівці Хайка і плекає немовля. У кутику, на лаві куняє рудий жид і держить на колінах розіспану дитину. Обдурила мене Хайка. Казала — одинока, сама — а ту нараз ціла сімя.

— Чому ви неправду сказали, Хайко? Ідіть собі до кухні. Дитина плаче, спати не дає.

— Ой, не виганяйте нас, паннунцю. У кухню навалило з пів сотні вояків. Тісно так, що й голки нема де встромити.

— Деж була ваша сімя, що я нікого не бачила?

— Чоловік сидів у шафі, а діти були під ліжком. Не гнівайтесь, рибко! Спіть спокійно! А дитина ані писне. Погодую її, встромлю у рот пипку і спатиме до самого ранку.

Щож було робити? Обернулася я до стіни, натягнула на вуха кратковану перину і заснула.

Мала я дивний сон. Снилося мені, що попала у ворожий полон. Кайданами скували мої руки й ноги і вкинули у глибоке, задушливе підземелля. Тяжіли мені кайдани, вгризались у живе тіло, особливо боліли мене ноги. Терпли й деревіли так, що я прокинулася. Рушила ногою. Ой, щось не пускає. Якась колода налягла на ноги, давить і тисне гейби млинський камінь. Глянула я й застигла.

На ногах побачила руду пейсату голову. Жид приставив лаву під прямим кутом до ліжка, положився на неї, а голову зложив на мої ноги. Праворуч біля мене лежала жидівська дитина. Заняла добру половину ліжка ще й притулилася до мене. У головах ліжка, на кріслі дрімала собі Хайка, положивши голову на мою подушку. На голові перекривилася чорна перука; зпід неї висмикувалось коротко обстрижене, ясне волося. Під стіною — лежало немовля й смоктало свою пипку.

О горе! Обсіли мене жиди. Обдурила мене Хайка. Ой хитра бо ти, хитра, дочко Ізраїля!

Огорнув мене гнів. Єй Богу, поскидаю жидів на землю. Чого облізли мене як сарана? Млоїть мене від запаху цибулі і борщевого квасу, яким жидівки змивають голови. На силу вирвала я одну ногу і трунула нею руду голову. Голова покотилася трохи дальше й захропіла голосніше. Жидівка зітхала й бурмотала крізь сон, а дитина пручалася і штовхала мене ногами. Нараз заплакало немовля. Пипка випала йому з рота. Мерщій встромила я йому згубу у рот, дитина заспокоїлася і засмоктала.

Ситуація була така комічна, що я не видержала і засміялася. Крізь вікно заглядав повновидий місяць і сміявся враз зі мною.

Перехитрила ти мене, Хайко! О Господи! Дякую тобі, що у неї лиш двоє дітий, лиш двоє, а то задусилиб мене цілком.

Ха-ха-ха — реготався блідолиций місяць і прижмуривши око сховався за хмару.

Пересиділа я цілу божу нічку. Над раном огорнув мене сон, а коли збудилася, жидів уже не було. Усміхнена Хайка крутилася по кімнаті і солоденько щебетала.

— Добридень вам, панночко! А що? Як спалося? Не казала я? А ми бідні цілу нічку на землі просиділи.

Швидко зібралася я і взяла у руки свою паличку, невідступну товаришку моїх походів.

— Куди ви йдете? — йойкнула Хайка і заступила мені дорогу.

— Йду до штабу. Може будуть нові прикази.

— Що там прикази... — лебеділа жидівка. — Як буде щось нового, дадуть вам знати. Ой не пущу я вас, голубко. Лишіться в мене. Я вам яєшничку зісмажу.

— Не маю часу, Хайко. Уступіться з дороги і оставайте з Богом.

— То лишіть щось, рибочко, на застав, що прийдете. Лишіть щось, голубонько, на доказ, що вернетесь до мене на ніч.

Дала я Хайці свою паличку і нарешті рішилася жидівка відчинити двері. На дворі обвіяло мене свіже морозне повітря і хвилину стояла я як очманіла. Слідуючої ночі ночувала я на приходстві, в гостинному домі о. Грушкевича, де ждала на мене кватира. Палички своєї я відреклася і Хайки більше не бачила.

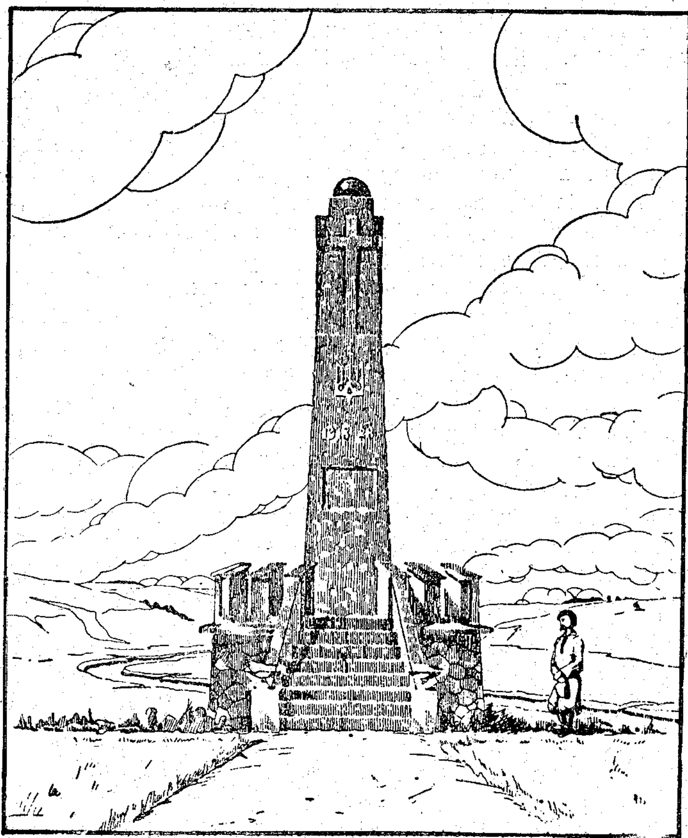
З діяльности Філії Т-ва Охорони Воєнних Могил в Чорткові

Ще перед заснованням Головного Т-ва Охорони Воєнних Могил, бо вже дня 24 серпня 1924 за ініціятивою Дра Володимира Електоровича і Осипа Яхницького вибрало українське громадянство в Чорткові Комітет будови памятника для вшанування памяти поляглих в бою під Чортковом (16.VII. 1919), який для переведення цеї цили приступив негайно до переведення збірок. Цей комітет існував через три роки, займаючися рік-річно улаштуванням святочного обходу 1 листопада, поширюванням культу поляглих, громадженням поіменних списків погибших в часі воєнної хуртовини громадян чортківського повіту, реєстрованням стрілецьких могил і збіркою на будову памятника. В протягу трьох літ зібрано квоту 527 зол. і вмуровано пропамятну мармурову таблицю внутрі церкви у Вигнанці.

Дня 13.VIII. 1927 р. засновано Філію Товариства Охорони Воєнних Могил, яка переняла на себе всі завдання Комітету, а вибраний Виділ під проводом Дра Електоровича приступив негайно до зреалізування цілей Філії і до будови памятника на вигнанецькому кладовищі. В протягу одного року зібрано понад 1000 зол. і літом 1928 року завдяки невтомній праці касієра Виділу п. Івана Кароля здвигнено на могилі 12-ти стрільців величавий памятник — гробовець з каміння і заліза — бетону коштом 2.544 зол., які дорогою збірок в цілости покрито.

В памятний день 1. листопада 1928 р. відбулося посвячення цього памятника при участи 17-ти священників і широких мас народу з міста і сіл чортківського повіту. Саме свято відбулося в такому порядку: о 10 годині рано відправлено Богослуження в церкві на Вигнанці, а після цього двигнувся величавий похід на кладовище. В поході несено коло 20 вінців, а шпалір і порядок утримували відділи Сокола і Луга з Вигнанки і з дооколичних сіл. По довершенню посвячення памятника і відправленню панахиди виголосив о. Брикович з Кривенького поривакочу проповідь, за яку опісля прийшлося йому ставати перед карним трибуналом в Чорткові за провину з §. 305 кз. Вправді суд з браку доказів вини мусів о. Бриковича увільнити від обжалования, але внаслідок відклику Прокуратури Суд Найвищий вирок цей скасував і о. Брикович буде в друге ставати перед судом за цю проповідь.

Кому доведеться їхати через Чортків, нехай минаючи стацію в напрямі Копичинець погляне через вікно вагону, а побачить високу колюмну цього памятника.

Памятник поляглим Чортківщини.

Виділ Ф.О.В.М. задумує ще цього року поставити памятник на гробі четаря Миколи Шанайди, який поляг в часі відвороту У.Г.А. в Джурині і там похований на місцевому цвинтарі.

Слід вкінці згадати, що коло будови памятника в Чорткові поклав між іншими великі заслуги будівничий п. Андрій Дражньовський.

Слідом сан тарної служби в 4. золочівській бриґаді

Написав *Ст. Гайдучок, б. сан. поручник УГА.*

Саніт. хор. Ст. Гайдучок, автор цих споминів.

Здається, що це маловажне писати про такі справи, однак коли поважно задумаємося над тою ділянкою військової служби, то мусимо признати, що вона у великій мірі підтримує боєздатність усього війська.

Завдання цеї служби приневолює мене сягнути до списаного мною в грудні 1920 р. і розказати, як малися санітарні відносини в 4. бриґаді.

Від початків бригади аж до відвороту в маю 1919 р.

Початки 4. бриґади сягають перших боїв у Львові в падолисті 1918 р., бо »Ґрупа Схід«, з якої повстала 4. бриґада, мала за основу частини, що покинули Львів у напрямі на схід від Львова. Проте торкнуся і санітарної служби серед тих частин у львівських боях так, як це оповідав підхор. Лев Крушельницький.

»В Народнім Домі при Начальній Команді був сан. шефом сотник Д-р Танячкевич. Вернувши з моєї поїздки до Печеніжина, я зголосився як теольоґ до санітарної служби. Перші помочі були в касарнях Фердинанда, при вул Браєрівській на поліції (сан. четар Юрій Маковський), на головній почті при вул. Словацького (ст. мед. Марія Ґіжовська). Де У. С. С. мали свої помочі, не знаю.

Транспорт ранених відбувався двома санітарними автами, які стояли коло Народного Дому. Також висилав з ратуша Д-р Музика по ранених каретки. Вони або підїзджали аж до боєвої лінії, або санітарі приносили ранених до обох відсильних точок і до ратуша. Ці відсилали до ґарнізонового шпиталю при вул. Личаківській (Червоного Хреста?). Всюди там були приділені медики Українці для контролі.

На санітарному матеріялі не збувало, а й служба була небезпечна. При рампі на жовківській вулиці впав медик Жид, а коло почти в санітарнім авті ранено якусь лікарку з Одеси. Щож до ранених, то переважали тяжко ранені.

У Поляків був брак перевязочного матеріялу так, що наші носили їм на політехніку ґазу і вату (в часі перемиря?). В шпиталі на техніці лежали ранені Українці в крилі, в якому був склад муніції. Це крило обстрілювала українська артилерія. При відвороті зі Львова ранених не евакуовано.

До санітарної служби зголосилося було більше число сестер Українок«.

От стільки записано у мене про Львів. Нема у мене записано, чи Крушельницький не був одним з тих, які дістали приказ доставити санітарний матеріял на техніку. Але він жиє, тож повинен це доповнити.

По відвороті зі Львова зреорґанізовано частини, які цофнулися на схід від Львова, в »Ґрупу Схід« з осідком команди ґрупи в Куровичах. Ґрупа занимала відтинок від Грибович малих через Малехів, Чортівську Скалу і на захід від Винник по Пасіки, де вже лучила ґрупа »Старе Село«. В склад »Ґрупи Схід« входили У.С.С., III курінь »Ґрупи Схід«, курінь ім. князя Льва, а також орґанізувалися свіжі курені. Санітарним шефом ґрупи був Д-р Володимир Щуровський з У.С.С. Перші помічні були в Жидятичах, Сороках, Миклашеві, як і при команді ґрупи в Куровичах. Відсильні точки були в Борщовичах і в Підберізцях. З Борщович транспортовано ранених і хорих до Ожидова і Золочева, а з Підберзець до Перемишлян і до Бережан.

Так воно було в перших днях грудня, коли мені пощастило дістатися з Домбя до ґрупи і зголоситися до служби. Мене приділено до помічні III. куріня в Жидятичах на місце медика родом з Хорватії Walter-а, що бешкетував та піячив.

Д-р Щуровському завдячує ґрупа це, що в короткому часі мала медичний перзонал і санітарний матеріял. Йшли до нього щоденні санітарні звіти, які давали йому картину санітарних відносин в ґрупі. Перші помічні мали коли не дві, то бодай одну підводу на санітарний матеріял; хорих чи поранених транспортовано до відсильних точок сільськими підводами. Службу робили на перших помічнях медики з більшим чи меншим досвідом з австрійської війни. Треба знати, що в австрійській службі часто медики вели самостійну службу при куріннях, бо лікарів не могло і австрійське начальство достарчити. При сотнях були санітарні рої зложені рівнож з бувших австрійських санітарів. Санітарний матеріял ґрупи походив частю зі Львова, частю від УСС., що тоді входили в склад ґрупи. Вже 4. грудня застав я зорґанізовану санітарним шефом купальню ґрупи в Куровичах. Частини перед відходом на фронт купалися і діставали чисте білля. Особистих перевязок за це не діставали, бо не було. Мала ґрупа і свій санітарний маґазин для потреб курінів. Його недостаточно поповнювано зі складу Начальної Команди.

Я спробував поповнити перевязочний матеріял з другого місця (ходило мені про це, щоб кожного стрільця заосмотрити в перевязку — бо маючи її в кишени він більш певно почувався в огневій лінії). По Австрії остало було у Холоєві санітарне депо II. армії. Я думав, що дістану перевязок в Камінці стр. у тамошньої команди. Однак ст. десятник Юзьків привіз звідти за протиквітом всего 70 перевязок. Як стрільці куріня (походили з Радехівщини) оповідали, то населення вирабувало склад. Сам я бачив в кількох стрільців новісенькі хірурґічні ножички, якими підтинали вуса. Відобрати годі було, бо це було в часі титулятури »товаришу«.

При кінці грудня представлявся поділ праці при ґрупі ось так:

Сан. шеф ґрупи — Др. Вол. Щуровський. Відсильні точки: Борщовичі — ст. мед. Зеня Копертинська, Під-

берізці — Др. Козак Михайло. Перша поміч Куровичі — ст. мед. Юрій Маковський. При УСС: полковий лікар Др. Свідерський Вол., курінні лікарі — ст. мед. Русин З. і Кологон. III. курінь ґр. С. — ст. мед. С. Гайдучок, IX. курінь ґр. С. Ґалаґуз. — Як виявилося, не був він медиком, а звичайним гохштаплером. В 1920 р. бачили його при польській армії. Дався він взнаки особливо цивільному населенню в селі Прусах. Коли я провірив, що ніхто його не знає з австрійських університетів, доніс я об тім до бриґади. З кінцем січня він з бриґади зчез. — Згадую про нього, бо таких було більше в районі пізнішої бриґади. От в Перемишлянах вів військовий шпиталь чи не в січні якийсь Др. Зак що виявився простим ошуканцем. Про його справи ще донині оповідають в Глинянах.

Пошесних недуг в тому часі за виїмком еспанки не було, бо не було ніяких приказів в напрямі їх поборювання. Денний убуток в хорих і ранених був пересічно 8 стрільців на курінь. Більші втрати в ранених понесла ґрупа в наступі на Львів 27. XII. Першого дня наступу було около 140 ранених і до 30 вбитих.

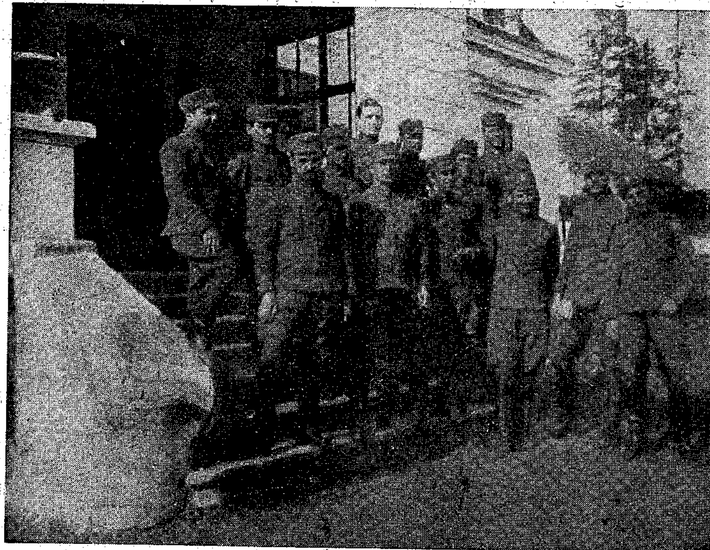
Їжа при сотнях була обильна. В грудні стрілець був також добре убраний. За це сотні не дбали, щоб мати лятрину, а старшини не перестерігали, щоб стрільці не кватирували по хатах, де лежать хорі з цивільного населення. Підчеркнути треба, що стрільці в свобідному часі надто волочилися по хатах.

Цивільне населення в районі ґрупи не мало майже ніякої цивільної лікарської помочі. Остав на 3 лікарів того району всього один в Яричеві новім і цей нерадо виїздив до хорих.

* * *

Біля 15. I. 1919 ґрупу »Схід« перетворено в 4. золочівську бригаду. Разом з УСС. відійшов сан. шеф Др. Щуровський, а на його місце став бриґадним лікарем Наддніпрянець Леонід Мантуляк. До нас прийшов він з т. зв. Козятинської бриґади і мав бути специялістом по очним недугам. Незвичайно рухливий зумів працю свойого попередника поширити і поглубити і витревало борозся з пошестю плямистого тифу, який в першій половині січня кинувся між цивільним населенням в районі бриґади. Завдяки його заходам тиф не міг підкопати боєвої сили бриґади. Вже коло 20. I. бачимо в районі бриґади медика (ранґ не подаю) старшину Івана Рижого з дезінфекційною кольоною. Крім дезінфектора мав він ще дві ванні, найконечніші ліки до поборювання хороби і вишколену обслугу.

Одного дня він в Підберізцях, другого в Каменополи, то Ляшках королівських. Їздив від села до села, парив, купав, відвушивлював по найбільшій части цивільне населення, хоч і військові частини користали з його праці.

Штаб ґрупи »Схід« (пізніше I-ої бриґади У.С.С.) Стоять від ліва до права: Др. В. Щуровський, лікар, О. Букшований, кмдт. ґрупи, М. Луцький, шеф штабу, М. Стронський, обозний, Нагайло, інтендант, Л. Лепкий, кмд. кінноти. В другім ряді по заду: Рубінґер, реф. зброї, Никифорак, реф. муніційний, Киприян, стар. рахунковий, пор. Кузьмич, лік. ветеринар, пор. Франко, пор. О. Теліщак,

Вже за Др-а Щуровського мала кожна перша поміч приют пересічно на 30 хорих, а тепер заходом Мантуляка побудовано при перших помічнях купальні і пральні. Були такі в Дублянах, Прусах, Винниках (першу поміч з Жидятич перенесено до Дублян). Стрільці купалися, віддавали старе брудне шматтє, а діставали там чисте білля. Треба знати, що роздачу білля передала інтендантура начальному лікареві бриґади, а цей приділював поодиноким купальням.

Обсада місць в січні і лютому представлялася з малими змінами ось як: Начальний лікар бриґади — Л. Мантуляк, перша поміч при команді бриґади для її частин — Ю. Маковський, XI. курінь — С. Гайдучок, X. курінь — В. Дмитричко, XII. курінь — Савицький, IX. курінь — Кузьма (Орест?). Відсильна точка в Борщовичах Р. Шніцер. Відсильну в Підберізцях в січні знесено. Дезінфекційну кольону мав дальше I. Рижий. При вишколі бриґади в Глинянах повнив службу цивільний лікар Др. Насс. Складом санітарним бриґади завідував Лев Крушельницький, який під наглядом Мантуляка вправився на аптичного ляборанта. Слід підчеркнути, що перші помічні оставали на місці, а не відходили з курінями. Бриґада не хотіла позбуватися санітарного апарату, який наладнала в свойому районі.

В січні якийсь час провадив відсильну точку в Борщовичах Ю. Маковський, мене в лютому покликано з куріня на першу поміч до бриґадної помічні. Лікаря Мантуляка, що виїхав до Винниці і Радивилова по службовим справам, заступав лікар Жид з Придніпрянщини мабуть чи не Рабінович. За його урядування відбув я безпотрібну дорогу до Дунаєва, де вибух

Санітарний потяг в часі боїв під Львовом, зима 1918 р.

плямистий тиф серед харчевої частини. Кажу, непотрібну, бо на місці був міський лікар Поляк, що видав всі доцільні зарядження і контролював їх.

Мантуляк повернув назад до бриґади, яка дістала з Винниці ліки, інструментарі, білля, сінники, простирала, коци. Легко проте прийшлося заложити небавом бриґадний лазарет (так він і звався).

Піднести треба, що десь в середині лютня відіслано з бриґади всі сестри, які поперше не мали вишколу, подруге не мали ніякого діла. А колиж я вже згадую про них, то додам, що при III. курені я застав дві якісь полонені Польки-сестри, а одна сотня привела зі собою дві сестри з Камінки струмілової. Одна з них була ґімназистка 6. кляси Мацьківна, друга семинаристка. — Одних і других відіслано з частин.

В тому часі (себто в лютім) починає недописувати інтендантура. Вже нестає стрільцям обуви і одностроїв, також і видача мила по сотнях неправильна. Хороби на тлі простуди поширюються, а кватирування по селах близько фронту, де серед населення (Пруси, Борщовичі і др.) кинувся епідемічно тиф, причинюється до цього, що плямистий тиф стає посеред війська чимраз частіший, особливо в XII. курені, що його другі курені звали курінем »босих, голих, немитих і нечесаних«. Був це курінь зложений з молоденьких рекрутів з Дрогобиччини. Самі незвичні про себе дбати, мали й старшин, які майже своїми стрільцями не інтересувалися. За час від 1. I. — 1. IV. 1919. начислював бриґадний лікар приблизно 40 випадків плямистого тифу в бриґаді. Більша скількість ранених була в наступі XI. куріня на Збоїска в часі коло 25. II. Тоді було майже 80 ранених, а 11 вбитих. Службу там сповняв по мойому відході медик М. Заячківський.

З кінцем марта 1919 основано при бриґаді т. зв. бриґадний лазарет ч. 4. Командантом його став Ю. Маковський, що орґанізував його на доручення Мантуляка. При тих засобах, про які постарався Мантуляк у Винниці і Радивилові, легче було лазарет пустити в рух, ніж у других бриґадах. Були коци, сінники, простирала, білля, ліки, гесенські шатра і підводи, які приділила бриґада. Лазарет був розташований в дворі Підлиски малі, де функціонував до кінця квітня 1919. Свої столярі зробили 40 ліжок для хорих, збудовано там і купальню.

Більшу скількість дезинфекційних середників: сірки, калігіперманґану, формаліни, а то і лічничих як йоду, саліцилевого натрія, борового квасу, каліхльоріку і т. і. добула бриґада для санітарного складу з хемічної лябораторії академії в Дублянах, Ці середники вистарчили бриґаді аж до кінця її існування.

Великою помічю для бриґади був санітарний потяг Дра Болотнера, як ми його звали. Він стояв від половини марта до кінця квітня в Борщовичах й функціонував як лічниця, даючи приміщення хорим і раненим. Цей потяг був майном Дієвої Армії. Епідемічно хорих відсилано з Борщович осібним залізничим возом під опікою санітарів до Золочева.

Хорих коростою відсилано до Прус, де при купальні існував приют для хорих коростою. Він підлягав полковому лікареві 4. гарматнього полку і туди відсилано хорих коростою з цілої бриґади.

Розділ праці представлявся в місяцях марті і квітні 1919 менш більш ось так:

Начальний лікар — Мантуляк, бриґадний лазарет — Юрко Маковський, Зеня Копертинська, О. Заставний, як аптичний ляборант, 4. артилерійський полк — Гайдучок, IX. курінь — Кузьма і Савчак, XI. курінь — М. Заячківський, XII. курінь — О. Савицький, I. бережанський (Ґоя) курінь — Злепко (прибув з італійської неволі). Відсильну точку дальше провадив Шніцер, а Рижий їздив зі своєю, як ми звали, »вушобийнею«.

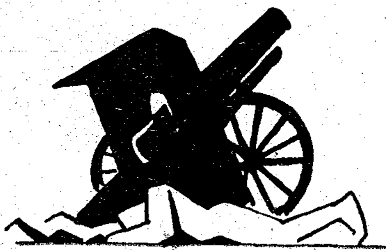
Згадав я вище, що склад був менше більше, як подано, бо слабістю Мантуляка було що тижня змінювати обсаду місць. От так я, маючи щойно приказ перебрати відсильну точку в Борщовичах, за два дні іду до Бруховича, бо там наступ, а за кілька день в Борщовичах контролюю, де лежать цивільні тифом.

Більші втрати понесла бриґада в ранених в наступі на Dynamitmagazin около 29. III. 1919. Страти доходили до 50 ранених. В першу чергу потерпів I. бережанський курінь.

Які втрати понесла бриґада в наступі Поляків на Чортівську скалу і Підбірці в дні 12. IV, годі мені докладніше заподати, бо я тоді лежав хорий чи не поворотним тифом.

З кінцем квітня оснував придніпрянський »Червоний Хрест« епідемічний шпиталь в районі бриґади. Шпиталь розмістився в деревляних бараках біля стації в Задвірю. Начальним лікарем цього шпиталю був Др Цукерман, Придніпрянець. В цьому шпиталі могло поміститися до 200 хорих.

(Далі буде).

Отаманщина

Написав *Михайло Середа, полковник Армії У.Н.Р.*

Отаман Болбочан

З бойової естради Болбочан зійшов передвчасно, як той обсвистаний актор, котрому не дали сказати останнього слова. Дійсно траґедія: такий рожевий для нього ранок щирої героїчної праці під гучні оплески молодої відродженої нації і, на тобі — такий похмурний вечір недокінченої праці в жахливих обставинах карної екзекуції.

Позбавлений широкого світогляду, Болбочан одного не зрозумів, що його, як і інших, несла на своїй гриві до невідомого берега революційна хвиля. Запевнений у собі, він силкувався протиставитися їй, і в цій нерівній боротьбі він втратив такт і душевну рівновагу. Непереможна хвиля викинула його до того острова з дивними людьми, які склали леґендарну епопею отаманщини.

Народився він в с. Гижець, Хотинського повіту на Бесарабщині, у родині священика. З Кишинівської духовної семінарії, не закінчивши її, перейшов до Чугуївської Юнацької Школи. То був бурхливий час революційної пожежі — 1906 рік. В Юнацькій Школі, де більшість вояків складали Українці, Болбочан зорґанізував гурток для поширення рідного слова. Розвідав про гурток начальник школи полковник Фок. Закликав до себе Болбочана і запитав:

— Ви знаєте, юнкер, що таке шибениця? Коли про неї не чули, то розпитайте. Надалі жадних мазепинських орґанізацій я в школі не потерплю!

Отаман Болбочан

На війну в 1914 році Болбочан вийшов адютантом 38 Тобольського полку в ранзі поручника. 4. IV. 1916 р. був він ранений в груди під Нарочом, евакувався для лікування і повернувся на немуштрову посаду в Індендантство 5 корпусу. В дні революції сформував зі старшин і козаків 5-того корпусу І-ий Український Республиканський Полк, на який був призначений командантом 22 листопада 1917 року. Він мав на меті поширити українізацію на весь корпус, алеж корпусний комітет солдатських депутатів його попередив: з наказу останнього російські полки погромили штаб Болбочана, спалили канцелярію і опечатали канцелярійне майно. Болбочан з рештою старшин і козаків Республиканського Полку втік до Київа. В той час Київ був начинений тисячами старшин, які збіглися з фронту, шукаючи порятунку від збольшевиченої армії. У Болбочана повстала думка використати вільні старшинські кадри в боротьбі з большевиками. Він запросив у Центральної Ради дозволу на сформування старшинського загону. Такого дозволу Центральна Рада не дала. Болбочан на свій ризк сформував старшинський загін, який у боротьбі з аванґардом Муравйова набув і бойову славу і щиру подяку від Центральної Ради.

Праця Болбочана за часів Центральної Ради відома зі спогадів Б. Монкевича („Слідами новітніх запорожців").

За часів гетьмана Болбочан і його Запоріжський полк були відряджені на Чернигівщину в Стародубський повіт для охорони північного кордону. У жовтні місяці до нього прибула делеґація від Національного Союзу, яка запросила його до участи в протигетьманському повстанню, що мало розпочатися. Делеґація запевнила його, що Винниченко порозумівся з представниками російської совітської мирної делеґації. Большевики зобовязувалися притягнути до кордону гетьманські сили, як тільки повстанці візьмуться за зброю. Винниченко в імені майбутнього Українського Уряду обіцяв за їхню допомогу леґалізувати комуністичну партію на Україні. Болбочану вони радили порозумітися з червоноармійськими частинами, що були розташовані на кордоні. Болбочан дав свою згоду на повстання, проте катеґорично відмовився балакати з большевиками. Він показав делеґації голу долоню руки і сказав: — Буду балакати з ними тоді, як на цій долоні виросте волосся.

То була перша незгода між Болбочаном і українськими представниками лівої течії політичної думки. У перші дні повстання Болбочан одержав призначення на Головного Командуючого військами Лівобережної України і розпорядження захопити Харків. Цей наказ він виконав і вирядив 2-ий Запоріжський полк захопити і Полтаву. У Полтаві перед цим повстав революційний комітет на чолі з відомим Шинкарем, що спирався на місцевих повстанців, які не визнавали Директорії. Запорожці обезброїли повстанців, а ревком і Шинкаря заарештували.

Большевики, як це й передбачав Болбочан, не здійснили надій Винниченка: перейшли з боєм кордон, загрожуючи Харкову. Одночасно з ними з півдня надходив Махно, зі сходу денікінці. Болбочан розгорнув Запоріжський полк в дивізію, оголосив у Кременчузі мобілізацію; однак примушений був відступити на лінію Полтава-Лозова-Славинськ.

22. січня він був заарештований гайдамацькими частинами сотника Волоха. Його перевезли до Київа і замкнули в покої ч. 22. готелю Контіненталь.

Причини, що викликали його арешт, були складні. Політичні партії соціял-самостійників і ліві соціяльні були незадоволені реакційним складом і підозрілою працею його штабу, розгоном селянського зїзду у Харкові, його зносинами з антантою, з донським ґенералом Красновим і гострою повсякчасною критикою на склад і діяльність Уряду. Командний склад Січового Корпусу, до голосу якого Петлюра завше прислухався, теж не довіряв Болбочану.

Кіннотчик Запоріжського Корпусу от. Болбочана.

Болбочан замісць спокійно виждати слушний час і заховати належний в його положенню такт, перейшов в атаку на всіх тих, хто мав нещастя в той час репрезентувати Український Уряд. Ні чорнила, ні погрозливих і образливих слів не шкодував розгніваний отаман у своїх листівних нападах на Петлюру, Осецького, Начальника Штабу Дієвої Армії і Команданта Січового Корпусу. Політичні партії вимагали від Головного Отамана суворого покарання Болбочана, яко виразного і відомого контрреволюціонера, що своїми відозвами підривав престіж Уряду і політичних угруповань. Директорія доручила політичному референтові Осадного Корпусу Чайківському перевести трус на постійному помешканні Болбочана у Михайлівському монастирі. Трус не дав компромітуючого матеріялу для обвинувачення отамана Болбочана, який тепер в ультимативній формі вимагав від Петлюри цього обвинувачення.

Дивно те, що обезцінюючи зусилля Петлюри, вождів Армії, Уряд і атестуючи їх яко дрібних авантюристів, інтриґанів та фендриків, сам він, у зрозумінню сучасних йому подій, виявив також свою розумову короткозорість: він вимагав від Петлюри закликати до війська людей, котрі не крили своїх антипатій до визвольних змагань; вимагав від Штабу Дієвої Армії дисципліни, порядку і військової підготовки у війську, чого осягнути в той революційний час ніякої змоги не було; від Уряду тої творчої орґанізованої праці, яка можлива лише в обставинах мирного часу. Верховна Слідча при Директорії Комісія вже мала розглядати його справу, коли це до Києва наблизились большевики. Болбочана спішно перевезли до Галичини в Станиславів під догляд місцевої влади. Уряд З. О. У. Н. Р. зустрінув його привітно, даючи йому до замешкання роскішні покої в готелі „Уніон“. Догляд місцевої влади значився лише на папері і то, як кажуть, для форми. Навіть в короткий час він був знесений, бо Генеральний Секретаріят мав запросити Болбочана на командуючого збручським фронтом. Про останнє Секретаріят довів до відома Директорії. Симон Васильович Петлюра прохав не призначати Болбочана на відповідальне становище до закінчення над ним слідства. Болбочан знову заатакував Директорію і Уряд безконечною низкою заяв, вимагаючи негайного закінчення слідства. У своїх заявах він допустився висловів, яких не можна було сподіватися почути від бувшого команданта армії: обізвав Петлюру маріонеткою, Осецького й Тютюника дурнями, про міністрів висловився ще гірше: „Подивіться, що з себе уявляють наші міністри. Як не кретин, то подлець“. Не діждавшись відповіді, він з дозволу Генерального Секретаріяту виїхав з своїми адютантами Письменним і Дзюбою на Україну до Запоріжського корпусу. На Україні його заскочили большевики; Дзюба був забитий, Письменний ранений, одному йому пощастило повернутися цілому.

На голову Симона Васильовича Петлюри, як на того Макара Шишки, сипалися нещастя за нещастями: незгода між членами Директорії, повстання Саломинського, повстання Оскілка, поразки на фронтах, і до всього цього контррозвідка донесла зі Станиславова про тісні звязки Болбочана з хліборобами, які обмірковували справи про зформування кабінету з людей достойних, авторитетних та досвідчених, про призначення на військові командні посади старшин, що придбали собі добре імя у світовій війні і про усунення з Уряду с.-р. і с.-д., якими були або люди недотепні до творчої праці або зовсім неуки.

Генеральний Секретаріят, співчуваючи Болбочану, рішучо вимагав від Уряду призначення суду або звільнення Болбочана зпід арешту. У відповідь Петлюра делеґував до Станиславова с.-д. Няньчура, який прохав Секретаріят про видачу Болбочана. Секретаріят в цьому Петлюрі катеґорично відмовив.

Треба було щось робити, бо Болбочан сидів у печінках кожного з міністрів. Загроза від Болбочана збільшувалась і збоку Запорожців, у яких він користувався довірям і симпатіями. Нарешті Уряд знайшов вихід з такої тяжкої для нього ситуації: для Болбочана вигадали командировку до Італії для зформування резерви з полонених Українців. На далекому півострові він не був страшний для Уряду.

На запрошення Петлюри Болбочан приїхав в його Ставку на ст. Чорний Острів. Зустрінули його мило, як дорогого гостя; з Головним Отаманом по братерськи обнялися і, навіть, поцілувалися. Зі Ставки Болбочан вирушив до Проскурова, як він казав, попрощатися з вояками рідного йому Запоріжського корпусу. У Проскурові, в Московському готелі, зібралися представники корпусу вітати улюбленого товариша по зброї. Випили по чарці, по другій, згадали минулі події, поплакали... Полковник Болдирів в імени старшин подарував йому цінного бравнінґа, сказавши:

— Цей бравнінґ вас ніколи не зрадить.

Випили ще по чарці і далі старшини запросили його залишитися при корпусі. Болбочан легко на це пристав. Державний корпусний інспектор Гавришко взявся оформити це самочинне призначення.

Авантюра Болбочана нагнала на Уряд такого холоду, що у Ставці не знали, як бути. Чекали від Болбочана репресій. Петлюра доручив Дорошенківському полку негайно заарештувати Болбочана. Його заарештували без жадного опору Запорожців і привезли на Чорний Острів. 12. червня 1919 р. відбувся над ним военно-польовий суд який виніс йому смертний присуд. Петлюра відмовився ствердити цей присуд; ствердив його Наказний Отаман Осецький. Постанову суду прочитали Болбочану тогож дня, але виконали його пізніш, в ніч з 28. на 29. червня, давши йому час пережити болючі страждання в постійному напруженні нервів і настирливих думок про смерть. За цей короткий час він зблід, згорбився і змарнів; нарешті втратив ясність мислення і льоґічність розмови. Сторожа винесла враження, що в останні дні він був божевільний. Його улюблений пес, що не розлучувався з ним до останнього менту, ніби відчував небезпеку для свойого господаря і під ранок вив, як той голодний вовк. 28. червня командантська сотня отримала наказ виконати вирок над Болбочаном О 11. год. вночі сотня вишикувалася перед ваґоном, у якому містився заарештований; подали команду „позір“, з ваґону вийшов Болбочан. Був він з обличча жовтий, замислений. У руках декого зі сотні миготіли ліх-

Старшини Запоріжського Корпусу от. Болбочана.

тарні. Знов подали команду „праворуч, кроком руш".

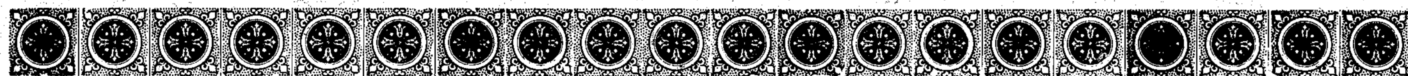
По дорозі отаман поховзнувся і впав. Піднявся й заплакав. Плакав, як дорослі люди: нишком, без слів, коротким речитативом. Могила була викопана з пів кільометра від ст. Балин, на якій в той час перебував Штаб Дієвої Армії, на полі, недалеко від залізниці. Отамана попросили стати край могили.

Стріл...

Болбочан упав і схопився рукою за будяк, силкувався стати на ноги...

Добили...

Все замовкло. І мовчала чарівна подільська ніч. Тільки туман недалеко в лощині простер молитовно до самого неба свої блакитні ризи і журчів поблизу потічок.

Від Видавництва „Червона Калина"

Співробітників нашого Видавництва прохаємо надсилати матеріяли до Календаря-Альманаха „Червоної Калини" на черговий рік найдальше до кінця березня ц. р. Спомини, оповідання, статті не можуть бути довші як 6—10 сторін друку формату нашого Календаря-Альманаха. Задля технічних та цензурних причин редакція мусить заздалегідь приготовити та віддати до друку надіслані рукописи, тому не в пору надіслані матеріяли не будуть поміщувані.

Редакція Календаря-Альманаха „Червоної Калини"

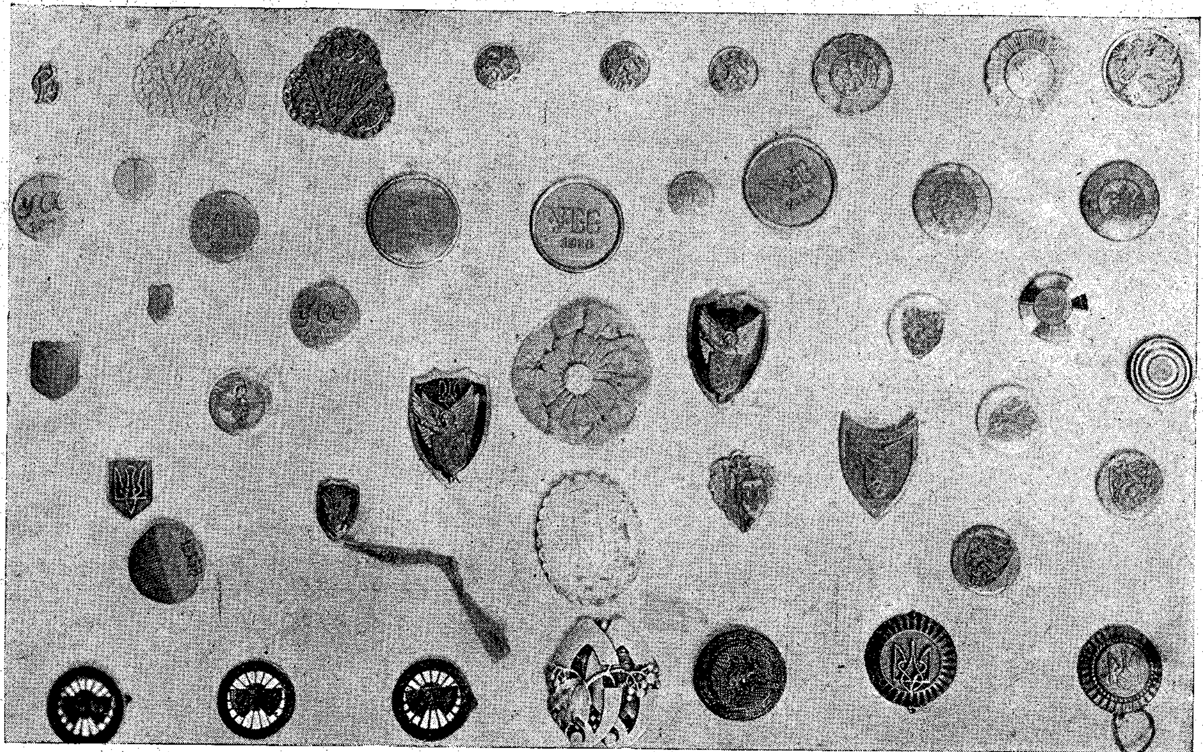

З великого часу

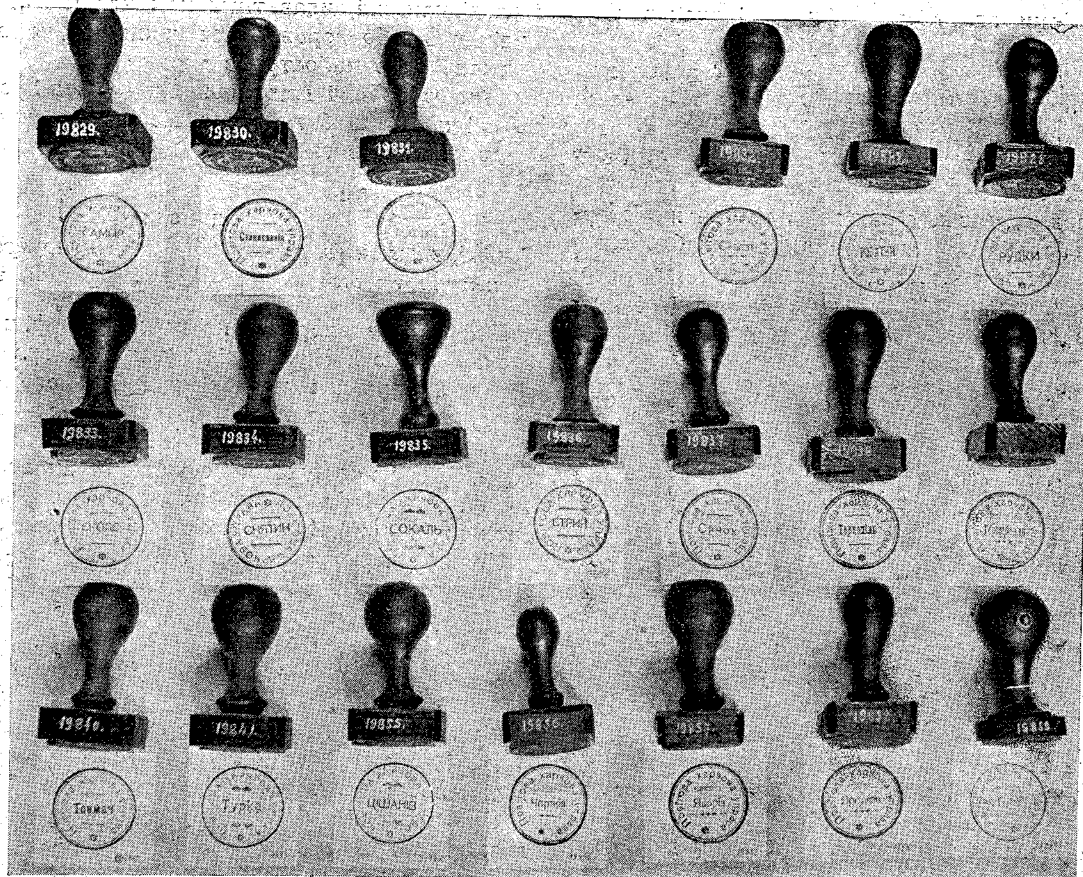
Написав *Др. Яр. Пастернак*

Тревале закріплення памяти наших великих змагань та створення конечної історичної традиції може статися лиш двома дорогами, а саме: видаванням історичних споминів та збиранням воєнних памяток. Треба признати, що бувші члени У.С.С., С.С., У.Г.А. та Дієвої Армії У.Н.Р. вже давно це зрозуміли. Ще в 1921 році стала „Червона Калина“ видавати свою історичну бібліотеку, а за її-ж почином заложено в 1925 році в Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові (вул. Чарнецького 24) відділ воєнних памяток, що має за ціль створити по змозі повний і живий образ колишніх змагань у всіх їх проявах на фронті, в етапі та запіллю.

Відділ цей збирає однострої, відзнаки, медалі, ріжні ужиткові предмети, памятки воєнного мистецтва (малюнки, рисунки, різьби, фотографії), ситуаційні шкіци, канцелярійні книги, печатки, акти, оповістки та всякого роду особисті документи. Кожна річ повинна мати свою метрику, себто записку про її походження, ціль, та час зроблення чи вживання, бо часто сам собою незамітний предмет стає саме через таку метрику важною історичною памяткою чи документом. Без такого пояснення стає прим. і найліпша фотографія вповні безвартісною, а кожна інша памятка мертвим, нічо не кажучим предметом. Таких цікавих памяток, нерідко великої історичної вартости, є ще досить у наших бувших старшин та стрільців, головно членів вищих команд, що мали кращу змогу переховати їх. Найліпшим доказом на це твердженя є залучені знимки стрілецьких відзнак та печаток, скомплетованих у збірках Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Збірка стрілецьких відзнак в Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Збірка печаток повіт. харчевих управ в Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Нарис історії XIV. Бриґади

Написав *пор. Карло Аріо*

(Продовження)

Команда і залога м. Винниці

Винниця, повітове місто, лежить при залізничім шляху Жмеринка-Козятин, 45 км. віддалене від Жмеринки. Довкола Винниці гарні хутори, через місто перепливає ріка Бог. На західнім краю міста залізнича стація; від неї тягнеться через ціле місто широка, гарна, великими деревами висаджена вулиця (Миколаївський проспект), якою йде трамвай. Місто прикрашують: великий Собор, театр, »Народній Дім«, шкільні будинки і інші урядові будівлі, як суд, городська дума, шпиталі і, як в кожнім більшім місті на Україні, великі тюрми та подібні до них касарні.

Місто повне садів і гарних віль. Є і парк з літним театром. Населення мішане. Жиди, Поляки і Москалі творять більшість. Українці стоять чисельно на третім місці.

Час прожитий у Винниці, як під оглядом праці в команді міста так і поза нею, у відношенні до кругів суспільности, до котрих я близче, чи дальше стояв, лишаться мені довго незабутим і одним з найкращих споминів в моїм життї.

17. липня 1919 року перед полуднем покликали отамана Оробка до Кмди III-го Корпусу до м. Винниці, звідки він вернув з приказом, що 14 бриґада, як покищо небоєздатна, відходить як залога міста Винниці, а от. Оробко має обняти кмду міста. Потрібних до цього старшин і людей має взяти зі стану власної бриґади. Бриґада має перейти до кримських касарень, які творять один із комплексів касарень на північнім сході міста. Приміщення для штабу приготовили кратирункові в місті. Будинок, де містилась дотеперішна, а зглядно провізорична кмда міста стояв при вулиці Братський Переулок, бічній Миколаївського проспекту, напроти Собору. До цього часу комендантом був якийсь сотник з I. Корпусу, його заступником був петлюрівський сотник Василь Хуртиний. Команда займала кілька кімнат уряджених на канцелярії. Повно крутилося тут діловодів, щось писалося, робилося. На дворі, в передпокою і по канцеляріях було повно цивільних людей всяких кляс і виглядів. Всі на щось чекали, одні менше, другі більше нетерпеливо. Були і заплакані жінки. В однім куті стояли якісь арештовані. Визнатись в тім хаосі

було трудно. Перенимати від цеї дотеперішної комди не було що. Вони здається ледви самі визнавалися у тім всім.

От. Оробко приказав в першій мірі кватирунковим знайти нове приміщення для комди і то в середині міста, як не на Миколаївськім проспекті, то десь близько нього. Будинок повинен бути досить великий і відповідно удержаний.

В міжчасі покликав вже передтим призначених старшин, які мали працювати в комді міста, щоб обговорити дальше ведення команди міста. На свого адютанта призначив мене. Аґенди начальника штабу бриґади провадив через весь час побуту у Винниці пор. Володимир Слюзер. Рішено зорґанізувати апарат комди міста цілком незалежно від дотеперішної провізоричної комди. Значить: зачати від початку, на ново. І це було одиноке лише можливе. Бо ліпше зачати нове, як зіпсуте поправляти і дальше провадити.

Зорґанізовано такі відділи:

1) Військовий реферат і адютантуру, які фактично творили один відділ, віддано мені, крім цього був я і заступником команданта міста, себто от. Оробка.

2) Кватирунковий відділ пор. Корнило Будний.

3) Політичний і цензурний відділ сот. Паліїв. Йому до помочи приділено сот. Василя Хуртного з політичним рефератом для внутрішних справ, а головно як інформатора.

4) Відділ перепусток пор. Кізюк Корнило.

5) Політичний відділ, реферат жандармерії сот. Лев Левицький.

6) Розвідчий відділ чет. Слобода, йому до помочі хор. Мельник.

7) Полевий суд був при команді міста.

Аґенди лікаря при комді міста сповняв лікар бриґади. Інтендантура і ліквідатура були спільні. То були покищо начальники відділів, про їх працю поодиноко пізніше.

Відповідний будинок для кмди міста найдено ще того самого дня пізно пополудні при вул. 19 февраля, бічній Миколаївського проспекту, зараз коло центру. Четверта камяниця від проспекту, на розі був бувший банковий будинок, який кілька день пізніше був відданий Н.К.У.Г.А.

Будинок для кмди міста стояв в городі 20—30 кроків від вулиці в глуб. Від вулиці гарний паркан. Дім був одноповерховий, з бальконом на вулицю і з бальконом на город, 10 кімнат, 4 малих на першім поверсі, 4 великі і 2 малі на долині. За великими входовими дверми високі і великі сіни. Перед домом від вулиці стояло кілька великих дерев.

Кілька столів і крісел було в домі, а решту потрібної обстанови випозичено ще того самого дня, а дещо перевезено з дотеперішньої кмди міста. Слідуючий день був призначений на урядження канцелярій і на скінчення всяких потрібних приготовань. Третього дня, себто 19 серпня мало зачатись фактичне урядування. Дня 18 серпня урядовано і то лише коротко і частинно в новім складі на давнім місці. Тогож самого дня вечером запечатано цей дім і вивішено оповіщення, де находиться нова кмда і коли її урядові години.

Також подано до ґазет, які виходили під той час у Винниці (»Шляхи« і інш.) приказ менш-більш того змісту: Згідно з наказом Н.К.У.Г.А. обнимаю команду міста Винниці і околиці, також як командант 14 бриґади сповнятиму функцію команданта залоги міста. Взиваю всіх мешканців міста і околиці до порядку, спокою, до довіря до команди, взиваю кожного жителя до своєї мирної праці і підчинення усім законам, приказам і вказівкам, які видаватиме команда міста. Всяке протиділання, або вороже відношення до команди і її заряджень буде найостріше каране.

Взиваю врешті всіх мешканців міста і усіх урядовців до співпраці, щоб якнайскорше привернути лад, спокій і нормальний вигляд міста.

Дата:

Підписи:

Оробко, отаман (в. р.) — командант міста

Карло Аріо, пор. (в. р.) — військ. реф.

Цей приказ видруковано також як афіш і порозліплювано в місті. Низче, під підписами був поданий адрес кмди міста і урядові години. Тогож самого дня видруковано в часописях оголошення, в котрім пошукувано для кмди міста помічні жіночі сили, які малиби виразне письмо, уміли бездоганно писати по українськи і бажані були також помічні сили, які вмілиб писати на машині. На другий день зачалася праця.

Урядові години зпочатку були від 9—12, і від 3 до 5 год. по пол. Пізніше змінено урядові години на одноразове урядування від 9—3 год. по пол. відповідно до загально принятого на Україні звичаю.

На домі і на брамі коло муру вивішено синьожовтий прапор, таблицю з назвою установи і урядових годин. Такі самі таблиці вивішено на важніших місцях в місті для орієнтації. При дверях стояв портієр, міліціонер і жандарм.

При входовій брамі стояла стійка день і ніч. На долині цьогож дому в одній з малих кімнаток уряджено телефонічну осередню. Вона була получена з осередньою Н.К.У.Г.А., осередньою міста і залізниці, так що получення були на всі сторони зі всіми потрібнними командами, урядами і зі всіми військовими і цивільними установами. При входових дверах до будинку сповняв через весь час урядування службу один підстаршина жандармерії. Його служба була: розділювати сторони, відповідно до їх бажань, по дотичних рефератах, уважати на лад і порядок, як також берегти порядку і чистоти в самім домі і довкола нього.

Служба при команді міста ділилася на внутрішну і зовнішну. (Далі буде).

Матеріяли і Документи

ПЕРШІ ДНІ ЛИСТОПАДА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

2. Звіт Повітового Комісаря з Бучача.

До Української Національної Ради у Львові.

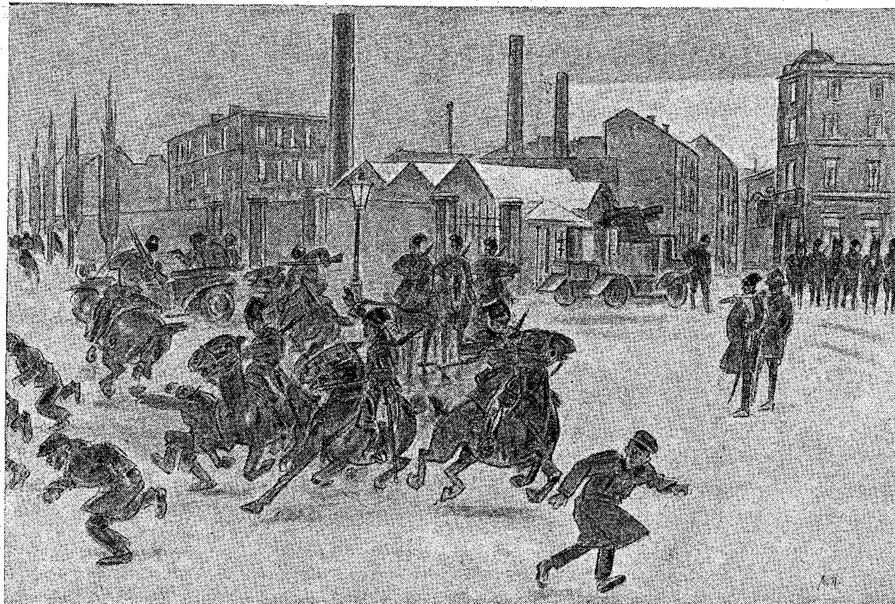
Долучуючи під А/протокол зі Зборів делеґатів бучацького повіту повідомляю про свій вибір на становище повітового комісаря У. Н. Р. і прошу затвердити повищий вибір.

Рівночасно повідомляю, шо дня 2 листопада ц. р. перебрано в заряд тимчасового українського повітового комітету ц. к. староство в Бучачі. Покищо полишено урядовців староства в урядуванню під моєю контролею. Дня 3 листопада ц. р. перебрав вище згаданий комітет тутешню раду повітову; маршалка повітової ради Вольґнера і двох Поляків, люстратора Лєвартовского і

секретаря Рудніцкого усунено, решту урядовців полишено до часу повної ліквідації виділу і повітової ради. Дальше розтягнено контролю над податковим урядом, почтою, перебрано експозитуру рільничу від майора Вольґнера. Дня 4 листопада відібрали ми управу міста Бучача з рук правительственного комісаря і передали в руки Українця Клима Рогозинського. Апровізацію наладжено і почавши від вчорашного дня функціонує вона бездоганно. Апровізацією займається урядовець староства Матитчак. Під строгим доглядом моїм та міського комісаря зорґанізовано міліцію і заведено в місті взірцевий порядок. В інших містечках повіту, як в Монастириськах і в Язлівці адміністраційна влада перейшла в руки місцевих українських комітетів. За малим виїмком у всіх селах повіту усунено старих війтів і радних, а на їх місце повибирано місцевих комісарів і місцеві комітети. В повіті панує взірцевий спокій. Селяни латинники йдуть солідарно з українськими селянами, а навіть два чисто мазурські села, як Подзамечек і Дуліби, вислали своїх делеґатів на наші повітові збори і брали участь у виборах повітового комісаря У. Н. Р. Запасів живности в повіті доволі; цукру і нафти вистарчить на один місяць, зате брак сірників та вугля. Населення жидівське відноситься до української влади льояльно. Жду дальших розпорядків і повідомлення, чи і коли і звідкіля можна надіятися на приділ для нашого повіту сірників, вугля та цукру.

Бучач, дня 8 листопада 1918 року.

Повітовий Комісар Української Нац. Ради — Др. Боцюрків, вр.

З історії Чорноморського Кінного Дивізіону. Ліквідують бунт. — Мал. М. Перфецький.

3. Звіт курієра з Бережан Др. Михайла Західного.

Дня 4 листопада ц. р. занято Бережани при помочи узброєних людей з найблизчих сіл (як Лапшин, Лісники, Мечищів і ін.) та військового відділу під проводом поручника Олексина. Головним начальником всіх уоружених сил був Др. Ярошевич. Повітовим комісарем вибрано рад. суду Івана Масляка, його заступником д-р Західного. Міським комісарем установлено проф. Насельського. З бувшого староства вступив до повітового комісаріяту лиш д-р Джулинський. Жандармерію в повіті розоружено та заступлено цивільною стежою. Приступлено до реорґанізації і цю справу поручено бувш. ротмістрові Німцеві, причім поставлено засаду, що до жандармерії можна приймати лиш Українців. Впроваджено вільне мливо та видано приказ до заряду дібр ґр. Потоцького, щоби по знижених, комісаріятом установлених цінах, видавав населенню дрова на опал та будівлю. Всі уряди державні, автономічні і повітові занято. В суді заявили урядовці Поляки, що не підчиняться Українській Національній Раді і опустили службу. Президентом суду установлено рад. двору Каратницького. На почті повнять службу урядовці в давнім складі з тим, що до телеґрафу і телефону покликано українські сили. Начальником податкового уряду є Українець рад. Буско. В старостві перенято 100.000 К. а в господарській та рільничій експозитурі 104 тисяч К., Управу будівельної експозитури переняв о. Дубицький, а рільничої Іван Петрицький. На місце шкільного окружного інспектора Райхерта призначено шкільним інспектором о. проф. Ардана. Польську гімназію перемінено на українську, назначуючи тимчасовим директором проф. Гусака. Учительський семинар українізовано і назначено тимчасовим директором проф. Єлюка. На двірці давніша служба зложила приречення на руки військового стаційного команданта пор. Козловського, під якого наглядом дальше працює. Телефонічну службу на залізничій стації повнить телефоніст Українець. До прибічної ради повітового комісаріяту увійшли: пп. був. посол Тимко Старух, рад. двору Каратницький, д-р Ковшевич, проф. Єлюк, проф. о. Дубицький, проф. о. Осадца, управ. школи Іван Петрицький, господар з Лапшина Глушко і начальник військової управи. Начальну військову команду в повіті та місті обняв штабовий лікар д-р Ковшевич. Повітовим комендантом вибрано сот. Бігуса, а командантом міста пор. Марцюха. По селах заряджено частинну мобілізацію. В повіті спокій.

Міським комісарем для містечка Козови вибрано нотаря Українця Володимира Лібмана, який як поручник має рівночасно військову команду. На 10 ц. м. визначено по всіх громадах повіту вибори громадських комісарів на основі загального і рівного права голосовання. В тім самім дні виберуть громади по одному відпоручникові для переведення виборів на повітового комісаря та його заступника в Бережанах. Старші Поляки заявляють свою льояльність, молодші зпершу зорґанізували військову частину, але з огляду на поважну військову силу в повіті занехали оружної оборони. Жиди в повіті держаться строгої невтральности.

(Далі буде).

Списане у Львові дня 9. листопада 1918.

Др. Михайло Західний, в. р.

Рецензії і замітки

Др. Ст. Шухевич: „Гіркий то сміх“

Воєнні оповідання. В-во »Новий Час« 1930 р.

Книжка воєнних оповідань Д-ра Ст. Шухевича стала для нас правдивою милою несподіванкою. Автор, який вже у своїх »Споминах«, виданих В-вом »Червона Калина«, виказав чималий талант мемуариста, представився тут, головно в кількох оповіданнях: »Кіточка«, »Бідолаха«, »Також щастя«, також як письменник з літературним хистом і психольоґічним наставленням. Безумовно більша частина оповідань належить тут всетаки до ділянки описових споминів без внутрішніх конфліктів і розвязань, таких як бачимо нпр. у вище згаданих оповіданнях. Зате всі вони вражають нас знаменитим обсерваційним хистом і вмілістю простими, невишуканими засобами представити грозу і траґізм війни. Велику переконуючу силу дають цим картинам безпосередність і щирість, з якими автор їх описує. У оповіданнях Шухевича відчувається не фантазія, а дійсне пережиття і тому так сильно відбивають ці воєнні картини від картин деяких наших молодших письменників, які цілими сторінками уриваних речень, окликів і страшних слів, які нікого не страхають, не в силі викликати у нас і десятої частини того почуття дійсности, яке викликує у нас Ст. Шухевич кількома простими словами опису, влучно підхопленим спостереженням, або добре переведеним коротким, природним діяльоґом.

Збірка творить одну цілість, яка дає нам безпосередній, непідроблений малюнок воєнних настроїв за Австрії, та воєнної дійсности на російськім та італійськім фронтах. Таких споминів-оповідань, але також з українських недавних змагань слід нам мати якнайбільше.

В. С. Л.

НА МАРҐІНЕСІ СПОМИНІВ Д-Р С. ШУХЕВИЧА.

Безперечно, що спомини ці є незвичайно інтересні, тільки годі в них докладно відріжнити, що автор бачив сам, а що чув від посторонніх осіб, тому позволю собі деякі дрібниці вияснити і справити.

В другій частині на сторінці 13. наводиться як примір сотника Петра Ґаздайку (не Ґаздайко а Ґаздайка), що не зважаючи на незагоєні рани повнив фронтову службу. Правдою є, що він був (служили ми разом 3 роки на італійському фронті) на всі боки погаратаний, але був зовсім вигоєний і вповні здібний до фронтової служби, без якої не міг як вояк жити.

Щож до сотника Заліпського (ст. 31. II. т.), то дістав він постріл з кріса в лікоть, коли в Ляшках наглядав за наступом. Сам навіть прийшов до мене на відсильну в Борщовичах і в полудне від'їхав звичайним потягом до Золочева. Навіть не треба було змінювати йому перевязки, яку наложили йому на першій помочі. Тож представлений образ тяжко раненого в обі руки, до того шрапнелем — ніпричому. Вже в серпні того самого року бачив я його вигоєного в Житомирі з малою анкильозою ліктевого суставу.

В томуж самому томі кажеться: „ми зі сотником Луцьким призадумувалися тоді над тим, пощо держала Окружна Команда в Золочеві, в запіллю цілу пробоєву сотню“. — Адже обом було відоме підготоване повстання зимою в Золочеві, яке завчасу викрите, закінчилося засудами на часть заговірни[...] Тож зовсім було оправданим держання певної зал[...] в місті. Слід би було додати, що та сама Окру[...] Команда всіх дезертирів з 4. бриґади (а було їх [...] сотні) відставила негайно залізницею 4-тій бриґаді [...] фронт. Значить була там не-аби-яка справність.— [...]ча в богатьох місцях говорить автор в своїх спомин[...] про дезерцію, нігде не подає, як у нас з нею бо[...]лися. Мабуть тільки буками, як це подає про Калу[...] а не одиноко раціональним, як це діялося в карно[...] війську, — віддаванням до розпорядку полевого су[...]

У втраті Чортівської Скали треба винити не ли[...] команду XI. куріня, але і... стрільця телефоніста [...] команді 4. бриґади, що спокійно храпів в часі с[...] його дижуру. — Не пояснив автор також такої ан[...]мальної появи, як це, що безпосереднім командант[...] сотника Ґаздайки був поручник Метельський. Так [...]стан преціньь автор застав був у бриґаді, як обн[...] команду 4. бриґади.

В частині третій ст. 28. здається мені, що авт[...] трохи перебільшив, обговорюючи справу відзначе[...] Каже: „до їзди (по відзнаки) замовився четар про[...] Іван Боберський. Він прирік, що сам особисто п[...]везе відзначення.... Відлетів проф. Іван Боберськ[...] до Відня по відзнаки „для хоробрих борців“ та [...] лишився у Відні так само, як усі його попередник[...]

Проф. Боберський міг відлетіти хіба тільки [...] Берліна. Адже на 28. стор. пише, що до Камян[...] прилітали німецькі літаки, а не австрійські.

Я позволив собі заінтерпелювати професора Б[...]берського листом, як там було з тим літанням [...] з відзнаками. —

На мій запит відповів проф. Боберський в лис[...] до мене з дня 28. X. 1929., де між іншим пише:

„Замітки п. д-р Стефана Шухевича можу доповни[...] в цей спосіб, що я виїхав до Берліна в р. 1919. [...]ше в тій цілі, щоби закупити неосальварсан д[...] хорих на тиф. Цей лік вислав я літаком при помо[...] лікаря д-р Холодного, який вислухав моєї прось[...] в імени армії і посилку мимо небезпеки зі сторо[...] держави полагодив. Більше я не мав ніяких доручен[...] Але тому, що у Відні застав я президента Петруш[...]вича, який прибув уже до Відня з Камянця Поділ[...]ського, я не мав причини їхати до Камянця, бо н[...]віть ледви, чи бувби я туди дістався. На котрій[...] границі булиби мене задержали, як підозрілого, [...] за всяку ціну хочу дістатися на большевицький бік[...]

І дійсно закид автора ніпричому тут, коли возьме[...] ч. 16. 17, 18, „Українського Скитальця“ з 1921 [...] Там на ст. 19. пишеться по відсвяткованню рокові[...] 1. листопада: „Першим, що привіз вістки про дійсни[...] стан річи в Камянці, був проф. Боберський“. Значит[...] той дійсний стан вимагав того, щоби уряд висила[...] проф. Боберського до Берліна за неосальварсано[...] для хорих, а не за медалями і проф. Боберськи[...] виїзджав в дуже критичний час, коли у Відні стр[...]нувся з д-р Петрушевичем. А вертати між нас? Р[...]ля наша була вже в чотирокутникові смерти. Вінже[...] повнив службу при диктатурі, а не мав приділу в Н[...]чальній Команді. Вернув проте туди.

Ст. Гайдучок

СПИС ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 р.

(Продовження)

Купчанко, Корнель, сотник: Армейська ґрупа ґен. Кравса в наступі на Київ. „Український Скиталець", Ліберець, 1921, Ч. 8*).

Купчинський, Роман: Під Львів (Спомин). „Заграва", Львів, 1923, Ч. 15**).

К(ушнірчук), К(ирило): Мої спогади про перші дні повстання. „Стрілецька Думка". Староконстантинів, 1919, Ч. 61.

Відноситься до приготування повстання С.С. проти гетьмана в Білій Церкві.

Кущ, В., ґенерал: За визволення. (Реферат на день 10-ої річниці відродження Армії Української Народньої Республики). „Табор". Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 3, стор. 23—28.

Кущ, П.: Два блиски. Календар „Червоної Калини" на 1929 р., Львів, 1928, стор. 105—107.

Про заняття Київа дня 1. IX. 1919 р.

К-юк, Роман, четар: Ґрупа от. Ляєра. „Український Скиталець". Ліберець, 1921, Ч. 4—5.

Л. Л.: Спогади про події під Крутами. „Літературно-Науковий Вістник". Львів, 1926, Кн. IV, стор. 309-313.

Л. Я.: З листопадових переживань. (Уривок споминів з 1918/19 рр). Календар „Червоної Калини" на 1927 р. Львів, 1926, стор. 50—54.

Лазурко, Омелян, чет. фарм.: Дещо із санітарних відносин УГА. (Спомини). „Український Скиталець". Відень, 1923, Ч. 27, стор. 31—36; — Ч. 28, стор. 19—23; — Ч. 29, стор. 22—25; — Ч. 31/32, стор. 26—29; — Ч. 34, стор. 19—22; — Ч. 35, стор. 21 до 27: Ч. 36, стор. 12 - 16.

Лев, М.: На передодні. (Спомин). „Український Скиталець". Ліберець, 1920, Ч. 1—2.

Відноситься до приготування перевороту у Львові в падолисті 1918 р.

Левицький, Дмитро, Др.: Перед вибухом (Спомин з 1918 р). „Український Національний Календар" на 1928 р. Перемишль, 1927, стор. (Календар непаґінований).

Спомини з підготування повстання проти гетьмана Скоропадського.

Левицький, Модест: Gloria victis. (З недавної минувшини). „Літературно - Науковий Вістник". Львів, 1925, Кн. IV, стор. 306—317; — Кн. V., стор. 2—11.

Три епізоди з повстання проти гетьмана і війни з большевиками.

Левченко, Микола: Оповідання селян за часи громадянської війни на Вкраїні. „Етноґрафічний Збірник" (Української Академії Наук). Київ, 1926, Кн. 2, стор. 68—75.

Л(епкий) Б(огдан): Одна з українських містерій. Календар „Червоної Калини" на 1927, Львів, 1926, стор. 76—78.

*) Ця стаття перепечатана в Календарі „Червоної Калини" з 1923 р. на стор. 108—117.

**) Цей спомин перепечатаний в Календарі „Червоної Калини" на 1925 р., стор. 33—36.

Порушене питання, що сталося з дивізією синєжупанців, що відійшла з Вецляру за часів гетьмана на Україну, під командою от. Яворського.

Лулу: Десятиліття переходу Збруча. (Спомин). Календар „Червоної Какини" на 1929 р., Львів, 1928, стор. 76—81.

Ляхович, Е.: Львів, листопад 1918. Наступ. „Свобода", Ню-Джерзі (З. Д. П. Ам.), 1928, Ч. 255.

Любенко, О.: Терновим шляхом. „Табор". Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 3, стор. 39-43.

Коротка історія творення Української (Наддніпрянської) Армії.

М. П.: Житомір-Коростень. (Із воєнних записків). „Український Скиталець". Йозефів, 1922, Ч. 16, стор. 12—13; — Ч. 17, стор. 12—14; — Ч. 18, стор. 1—5.

Макарушка, Любомир, Др.: Маланка 1919 р. під Львовом. (Спомин з одної битви). Календар „Червоної Калини" на 1928 р. Львів, 1927, стор. 132—139.

Макарушка, Любомир, Др.: Останній день. „Новий Час". Львів, 1927, Ч. 44.

Причинки до історії боїв з Поляками при кінці червня 1919 р. на лінії Бриконь-Ферліїв-Руда.

Макарушка, Любомир, Др.: Як то було на Україні. (На марґінесі процесу Шварцбарта). „Український Голос". Вінніпеґ (Канада), 1928, Ч. 1.

Максимович, К.: „Історія" К.П.З.У. в національному освітленні М. Левицького. „Наша Правда". Львів, 1928, Ч. 1/2, стор. 66—79.

Дещо про комуністичні організації в УГА. в 1918/19 рр.

Маніловський: Жмеринські залізничники в боротьбі за Жовтень. „Вісти". Харків, 1927, Ч. 253.

Марущенко-Богданівський, А., підполковник: З пережитого. „Табор". Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1928, Ч. 6, стор. 63—65.

Опис розброєння частин ворожих Центральній Раді, в жовтні 1917 р. в Броварах на Чернигівщині.

Марущенко-Богданівський, А., підполковник: Штурм арсеналу. (Шкіци з пережитих рефлєксів). „Табор". Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 5. стор. 20—22.

(Матчак), (Михайло): Дні перед повстанням минулого року. „Стрілецька Думка", Староконстантинів, 1919, Ч. 61.

М. Т.: Холм і Холмщина на переломі. (Спомин зперед десяти літ). „Український Прапор", Берлін, 1928, Ч. 17/19.

Микитей, Гриць: Памяти приятеля українського народу. „Рада", Львів, 1928, Ч. 91—97.

Про діяльність болгарського посла в Київі, проф. Шишманова за часів гетьмана Скоропадського і Директорії.

Михайленко, Іван: Печеніжинська оборона в 1919 р. Календар „Червоної Калини" на 1927 р. Львів, 1926, стор. 101—103.

Михайлів, Володимир, четар: Сальцьо Ротенберґ. „Український Скиталець". Йозефів, 1922, Ч. 12, стор. 6—7. Деякі епізоди з боротьби У.Г.А. проти большевиків 1919 р.

(Далі буде)

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 3. / Березень 1930.

*

ЗМІСТ

Редаґують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві